Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 119 (12509) | 1984 чылдың май 23, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИН ЧЫЫЛДЫРАР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң бешки чыыжының тоску сессиязын 1984 чылдың июнь 23-те Кызыл хоорайга чыылдырар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

1984 чылдың май 22.

Чурттуң тараа шөлдеринде

ТУС ЧЕРНИҢ КУРЛАВЫРЛАРЫН АЖЫГЛААШ

БАРНАУЛ. (СЭТА-ның корр). Алтайның ажыл-агыйлары, шуптузуу кол тараа культуразы — чазын тарыыр кызылтасты чаштырарынче киришкен. Дүүн хову-шөл черя—Кулунданың механизаторлары техниканы тараа шөлдеринче үнүүрген.

Ында бо час тазырымчалыг эвес байдалдыг боон турар—ол-шын чедишпес. Оны сарымдаалаш, часкы ажылдарның стратегиязын болгаш тактиказын тааржыткан. Тараажылар чаштырылганың нормазынче, оон чаштырар ханызынче, чемнүчилдегелерни шын төгеринче онза кичээнгейни салып турарлар. Ажылды коллективтиг керээ ёзугаар, улгаттыр каттыштырган бригадалар болгаш звеноолар бап удур тургускан технологтуг карталар-биле чорудуп турар.

Алтайның кызыл-тас шөлүг барык үш миллион гектар черни эзлээр. Бо чылын оон хөй кезиин күштүг болгаш быжыг сорттарга тускайлаан. Тараажылар эки дүжүттү алыры-биле бүтүү курлавырларны ажыглаан; техниканы баш удур септээн, үрезиннерниң 90 хуузун тарыырының бирги болгаш ийнги чергезинге чедир арыглаан, хөй хемчээлдиг шөлдерни чаа, ук черниң байдалынга таарышкан сорттарга тускайлаан.

●

ШАЛЫПКЫН ДООСКАН

Кызыл районда «Көк-Тей» совхозтуң тараа шөлдериниң хемчээли 2220 гектар. Аңаа тарга тарылгазы ажыл-агыйның механизаторлары кысна хуусаада доозуп, организастыг чоруун көргүскен. Механизаторларның хөй кезии хүн нормазын ажыр күүседип турганнар.

Механизатор С. Е. Санниковка удуртқан мал чеми белеткээр звеноңуң кежигүннери ам 700 гектар кукурузаның болгаш 100 гектар тарымал тооруктуң тарылгазын дооскаш, чангыс чылдыг сиген тарыыр шөлдүң суггарылгазынче демнии-биле киришкеннер. Олар картофель тарылгазын база шалыпкын чорутканнар.

Ажыл-агый бо чылын чангыс чылдыг сигенни болгаш дазыл чемиттиг мал чемнерин моон мурнунда чылдарныңга бодаарга, элээн немей тарыыр.

З. СОЯН.

Тайбыңның, найыралдың фестивалы

Ленинчи комсомолдуң келир чылдың чайынында Москвага аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалын эртирер дугайында эгелекчи саналын даштыкыда янзыбүрү политиктиг угланыышкынныг аныяктар болгаш студентилер организацияларының үүлдүг деп, калбаа-биле деткип турар. Ол дугайында чугаа май 21-де Москвага парлалга конференциязынга болган.

Ам болур фестивальдың девизи — «Империализмге удур эп-сеткил каттыштырылгазы, тайбың болгаш найырал дээш» демисел болур. Ол дээш делегейниң белеткел комитединиң бирги хуралының киржикчилери — 92 чурттуң аныяктарының төлээлекчилери бадылаанар.

Амгы үеде комсомол организацияларында аңаа белеткел калбарган. Аныяктарның чүс-чүс коллективтери фестивальдың ажыттынарынга чедир беш чылдың даалгазын күүседирин шинитпирлээн. Аныяк оолдар болгаш кыстарның аңаа киржир эрге дээш чарыжы чер болганда калбарган.

(СЭТА).

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 40 ЧЫЛЫН ТӨЛЕПТИГ УТКУУР

ЧАА ОБЩЕЖИТИЕ АЖЫГЛАЛДА

Республикада дээди өөредилге черлериниң бирээзи Красноярскиниң политехниктиг институдуның Кызылда филиалының студентилериниге 300 орунлуг беш каът общежитиени № 81 тудуг эргелелинде П. Ф. Быковтуң удуртканы тудугжулар бригадазы Совет Тыванның 40 чыл болур юбилейинге уткуштур ажыглалга долузу-биле киргеп.

Ам ооң чырык, делгем өрээлдеринде келир үениң инженерлери-аныяктар специалистер чурттап, өөренип турарлар.

Общежитиеде студентилерге, оларның өөренип, чурттаарынга тараымчалыг болзун дээш бүгү-ле чүүлдерни кылган.

2-3 студент чурттаар өрээлдерден аңгыда ында столовая, парикмахерская, эмнелге пункту, кызыл-булун, хеп чуп, аштаар болгаш ону кургадыр өрээлдерден эгелээш студентилерниң бот-кичээл кылыр тускай өрээлдеринге чедир таарыштырган.

Бирги каътта ленинчи комната, библиотека, техниктиг чогаадылгага сундулуглар өрээли долузу-биле дериттинген, ында ажылдар эгелээн.

Спорт-биле студент амыдырал—чарылбас оңучктер. Красноярскиниң политехниктиг институдуның Кызылда филиалының тургустуганындан бээр 10 чылын таварыштыр общежитие чоогунда бедик делгем спорт залын ажыткан. Ында волейболдуң, баскетболдуң, стол теннизиниң болгаш хүрештиң аңгы-аңгы хевирлериниге спортчу секциялар график ёзугаар эртип турар. Спорт залынга Абакан хоорайның студентилери-биле эш-хуузунуң найыралчы ужуражышкыны база эрткен.

Чаа общежитиеде чаа өг-бүле тутқан студентилерге азы институтуң филиалында ажылдап турар аныяк башкыларның амыдырап-чурттаарынга таарыштыр өрээлдерни кылган. Чижээ, күш-культура башкызы комсомолчу Борис Кунгаа дээди эртемни Красноярскиге чедип алган. Ол ам өг-бүлези-биле чырык, делгем, изиг, соок суглуг общежитиеже кажуп кирген. Ында аныяк өг-бүлелер эвээш эвес. Кижилериниң амыдырал-деңнелиш хүн бүрү улам экижидер, кижи дээш Коммунистиг партияның, Совет чазактың сагыш салыышкынының база бир херечизи ол.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТА: студентилер боттарының чаа общежитиезинии чанында ногаанчыдылга ажылында.

Авторлуң фотозу.

Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң чер ажылдыглары часкы хову ажылдарын «Совет Тыванның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыгның адаа-биле чорудуп турар. Олар тараа культураларының үрезинии чашкан дораан картофель олуртулгазынче киришкеннер.

Картофель өстүрер звенону аныяк коммунист Сергей Бадарчы удурткан. Ук звено бо чылын 110 гектар картофельди өстүрер. Звено кежигүннери баштайгы үш хүнде картофель үрезинин алдан гектар черге олуртқан. Бо ажылга механизатор Кызыл-оол Кандан кызымаан болгаш билдилиин көргүскен. Ол хүнде кылыр үлүүн 120 хуу чедирип турган. Социалистиг чарыштың дараазында черлерин Виталий Чамбал, Ары Эрес олар ээлеп турар.

ЧУРУКТА: звено кежигүннери ажыл үезинде.

С. МОҢГАЛ.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

ОРГАНИЗАСТЫГ ДООСКАН

Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтуң өшкү малының кыргылдазы бо чылын арте доозулган. Кыргылда цунктузунда электриглиг хачылар четчир. Төп кыргылда цунктузунга 30 кыргыкчы ажылдап турган.

Совхоз 22 коданда 7265 өшкүзүглүг. Өшкү кадарчыларындан Сыргыт-оол Эрес-оол 237 өшкүзүнден 303 кг, Кадыр Сотпа 348 өшкүзүнден 360 кг, Чамбал Куусаал-оол 355 өшкүден 406 кг дүктү кыргып алганнар. Кыргыкчылардан Дыкаан Салчак, Куштаар Хомушку, Кара-кыс Орус-оол олар шалыпкын, эрес ажылдаан. Өшкү бригадазының бригадири Эрес-оол Дамбый, учётчик Хунай-оол Хомушку ажылды билдилиг башкарганнар.

Х. КАРА-ООЛ.

ООҢ КОЛЛЕКТИВИ

Аъш-чем программазын боттандырарынга «УТКА 25 чылы» совхозтуң хаван фермазы улуг рольду ойнап турар. Ук ферманың бүдүрген эъди совхозтуң күрүнеге садар эъдиниң хөй кезиин эзлеп турар.

Совхозтуң хаван фермазын Таспакай, Долгар Борбай олар ук чарыштың мурнуку одуруунда чорун турар. Ында мурнакчыларның ачызында бо чылын совхозтуң 695 тонна эът бүдүрер планы чедишкинниг күүсеттинер дээрлинге чигзиниг турбас.

Д. КОҢГАР.

ТУДУГЖУЛАРНЫҢ КЫЙГЫРЫЫН ДЕТКЭЭН

Уруглар камгалалының делегей хүнүн тайбыңның ээлчээниң хүнү болдуруп, аңаа ажылдап алган акшаны Тайбың фондузунче шилчидер дугайында «Шагонартяжстрой» трестиң № 42 тудуг эргелелиниң № 1 бригадазының кыйгырыы

«Шагонартяжстрой» трестиң № 42 тудуг эргелелиниң № 1 бригадазының коллективиниң кежигүннери бистер республиканың бүгү ажылчы чоннары-биле кады Совет Тыванның 40 чылынга уткуштур чоруп ора планның онаалдаларывысты ай санында долдур болгаш ажыр күүседиривисти хүлээнип тур бис.

Маляр - штукатурларның бистиң бригадавыс (бригадири Алефтина Ильинична Авсеевич) Совет Тыванның 40 чылын төлептиг уткуурунуң социалистиг чарыжынга киришпишаан, 1983 чылдың база 1984 чылдың бирги кварталының планнарын тус-туста 101 болгаш 105 хуу күүсеткен болгаш өске бригадалар-биле кады 280 олуттуг, бассейниниг уруглар садын, 300 олуттуг кинотеатрны ажыглалга киирген. Юбилейлиг чылдың төнчүзүнге чедир 80 квартиралыг ийи чурттала бажыңын, эмнелге комплексизин («Б» блок), 16 квартиралыг ийи, ийи квартиралыг тос чурттала бажыңнарын эки шынарлыг кылдыр дужаарын хүлээнип тур бис.

Бистиң планнарывыс, күш-ажылдывыс болгаш күзел-чүткүлдеривис Төрээн чуртувустуң чаагай чоруу дээш база чер кырынга тайбыңны камгалап быжыглаары дээш сагыш салыышкын-биле холбашкан.

Американың Каттышкан Штаттарының империалистериниң буруузу-биле делегейниң аңгы-аңгы районнарында дүшкүүрлүг байдал, ядролуг дайыныңың айыылы тургустунган. Бистер тудугжулар тайбың профессияның кижилери бис, ынчангаш бистиң кылып каан чүүлдеривисти америк агрессорлар үргедевезин күзээр бис. Бистер совет кижилер тайбың дээш база кижи төрелгетенниң депшилгези дээш социалистиг дем каттыжылгазының чурттарында бистиң өңүктеривис-биле, тайбың болгаш делегейге айыл чок чорук дээш бүгү демиселчилер-биле хол-холдарывыстан тутчуп алган кады чоруп орар бис.

Бистиң коллектив — шупту херээжеңнер. Чер кырынга амыдыралды чаяап турар херээжеңнер бистерге бистиң ургуларывыстың, ургуларывыстың ургуларының база келир үениң бүгү салгалдарының чырыткылыг келир үезин дээш демисежир онзагай эрге хамааржып турар, ол бистиң хүлээлгевис.

Делегейниң бүгү ак сеткилдиг кижилериниң амгы салгалының ажыл-херектери болгаш демисели келир үе чылда бистиң планетаның кандыг байдалга турарын тодарадып турар. Ол чечектелип турар сад азы өрттенип калган атомнуг куруг хову, бот-боттарынга хүндүлежилгеге үндезилеттиген улустарның болгаш күрүнелерниң тайбың кады ажылдажылгазының планетазы азы месилдежишкиниң болгаш шын эвес чорукту одаа болу берген турары бистен хамаарыкыр. Ук айтырыгларга харыы — Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш шериг күчүзүн быныглап турар бистиң чүткүлдүг күш-ажылывыс, тайбың дээш чүткүлдүг болгаш шинитпирлиг демисел болур!

№ 42 тудуг эргелелиниң № 1 бригадазының маляр-штукатурлар бригадазының коллективиниң кежигүннери бистер, бүгү совет улус-биле бир дөмей, СЭКП ТК-ның, Совет чазактың иштики болгаш даштыкы политиказын деткивишаан, Уруглар камгалалының делегей хүнү — июнь 1-ни тайбының ээлчээниң хүнү болдурар болгаш ажылдап алган акшаны Тайбының Совет фондузунуң агар санынче шилчидерин Совет Тыванның бүгү ажылчы чоннарынга чыйгырып тур бис.

Совет Тыванның ажылчы чоннары Уруглар камгалалының делегей хүнү — июнь бирде кижи төрелгетенниң келир үезин дээш тайбының күш-ажылчы ээлчээнге шупшуус чангыс кижи дег киржиңилиңер!

«Шагонартяжстрой» трестиң № 42 тудуг эргелелиниң № 1 бригадазының кежигүннери.

ШЫНАРЫ АҢГЫ, ӨРТЭЭ ЧАҢГЫС

Ажылчынга сөс

Чаа Шагаан-Арыгда № 18 КМК-ның коллективи (начальниги С. Панов) эрткен айларда тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлин планнаанындан оранчок кудулаткан. «Шагонартяжстрой» трестиң № 18 КМК-га шак мындыг куду көргүзүглер моон мурнунда чылдарда турбаан. Күрүне планы дээрге хоойлу болгай, а хоойлуну хажыткан кижилерге хамаарыштыр шыңгыы хемчеглерни алыр ужурлуг. Ону боттандырарының орнунга боттарывысты агартыр уурук-суурук чылдагааннарны салаа базып эгелээривис чаңчыл апарган. Оон орнунга шын чорукту арнынче удур көрүп алгаш, частырыгларывыстың чиге дөзүнче хандыр көрзүвүссе кандыгыл?

№ 18 КМК-ның кол өзээ болур А. Ягодиниң бригадазы бо хүчнерде СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң албан бажыңының база 16 аал ишти чурттаар бажыңның тудуун чорудуп турар. Бригада бир объектини ыяш, өскезин тууйбубиле тудуп турар. Элегесс-Аксында заводтан кээп турар туйбуну дашчы кижи ханага салырының мурнунда оон «арнын» дилеп пат болур. Туйбу дашкаар көрүп алган «арынныг» болур, ону сагываска шынар кудулаар. Туйбу бүрүзүн күрүне стандартынга дүүштүр кылыр ужурлуг —узуну-даа, дооразы-даа чаңгыс аай болуру албан. А заводтан кээп турар туйбу аңгы болур-дур: узуну, дооразы тааржы-даа берзе, бедии сыр өске болур. Дашчы чаңгыс туйбуну холунга алды-чеди катап аңдара тудуп турда чеже үе эртерил? Бүгү-эвилелдиң чаңгыс аай нормазында ажылчын күштү болгаш үени мынчаар чидирери көрдүнмээн болгай.

СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң албан бажыңының тудуунга брус ыргак, долгай, ирик болгаш чөвүрээлиг кээп турар. Оон чөпүрээзин моңуп, чыдынын тып, ону аай-дедир аңдарыс турда, чеже-даа үе эрте бээр.

Шынары куду тудуг материалдары биске Шагаан-Арыгның райүлетпүр комбинадынган болгаш ыяш эмнел-агыйындан кээп турар. А оон ёртээ бистин моон мурнунда чылдарда Хакасияның Аскиз районунган ап турганывыс брус-биле дөмей, чамдыкта харынаа оон аар. Ынчан Саян артындан чымчак материалдан дилдирген эки шынарлыг брус ап турдувус. Долгай, доң брустан-даа, чымчак материалдан дилген эки шынарлыг ыяштан-даа тудуг кылырга негелде чаңгыс, а ажыл төлевири ол олчаан болур: элдеп.

Чугааны кайнаар чыпаш тарымны дорт тодарадыбыл. Чурттуң төп районнарының тудугжулары бис ышкаш шынары куду материал-биле ажылдавайн турар, бис ышкаш рейти каътче дом брус күүктел кодурбейн турар. Олар механизмнер-биле бүрүн чепсегленген. А ажыл төлевири ында-даа, мындаа-даа бүгү-эвилелдиң чаңгыс аай нормазынга чагыртқан. Ол дептүг бе?

Чижек кылдыр кадаа ажыл-агыйны ап көрээли. Бистиң районувустун кайы-бир саанчызы чылда ингеген-не 3000 ажыр литр сүт саапкан болза, дораан-на республиканың дээре саанчыларының одуруунга киирер. Оон ажыл төлевиридаа, шаңнал акшазы-даа арбын болур. Бистиң саанчыларывыс 2200—2500 литр сүт саап алырга, оларның ат-алдарынга-даа, амыдырап-чурттаарынга-даа четчир. Чүге дээрге мында планны түс черник байдалынга таарыштыр кылган. А бистер, тудугжулар, кыштың соогунда-даа, чайның изинде-даа кызып ажылдаан, чер албас-тыр бис. Бо чылын чүгле аванс алгаш, үзе саналашкында барык дегереш өрелиг артар апардывыс. Мен бодаарымга, байдалды экижиндеринің шынгыы хемчегленибиле кады тудугну чорудуп турар организацияларның юридиктиг эргезин улгаттырар болза ёк. Чижээ, шынары куду материал дээш оларның торгаар эргезин улам калбартыр. Бистиң тудугжулар материалдары-биле хандырып турар организацияларга ийи-үш катап штрафтап торгаар болза, багай материал-биле хандырарын олар дораан соксадыр. Оон аңгыда ол-ла хандырыкчы организацияларның тодаргай объектилерни доктаатынган хемчээлдиг материалдар-биле хандырарын хоойлужудар херек. Ынчангаш чамдыкта: «Бистиң продукциявысты далдап турар болзунарза, өске организацияларга садыптар бис!» — дээр апарган.

Туйбуның шынары куду бооп артпышаан. Ыяштан кылып турар объективиске чамдыкта шынары куду бөзин материалдар келбестей бээр.

Бистиң бригадавыстың кежигүннериниң кол шуруузу коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары. Ында бедик атты Иван Бургундосов, Салчак Маадыр-оол, Валерий Чүлдүм, Николай Ефремовский болгаш өскелердаа каш чыл бурунгаар алган. Бистиң шак мындыг алдын холдарлыг тудугжуларывыс чүгле бригаданың эвес, бүгү КМК-ның кадржаан кол өзээ болгаш чоргаралы болуп турар. Бригадада арагалаар, прогул кылыр, ажыл шагы үзер чоруктар читкеп. Бригада чөвүлелиниң сөөлгү хуралынга күш-ажылга киржилге коэффициентизин ажыглаар дээш ындыг буруулуг кижилер тыппаан бис. Ам ол коэффициентини чүгле шынар чок ажыл кылганнарга ажыглаар апардывыс. Шынары куду материалдардан канчап эки тудуглар тудар улус боор бис?

Тудугжулар дээрге рудадан арыг металл үндүрер, болбаазырадылга фабриказы эвес болгай. Ынчангаш шынар айтырыы бистиң тудугжу амыдыралывыска эң кол черия ээлээр ужурлуг.

К. ОЮН,
тудугжу.

Партийжи амыдырал

АВАНГАРДЧЫ РОЛЮН БЕДИДЕР ДЭЭШ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш партия ТК-ның ооң дараазында болган Пленумнарының шиитпирлеринде коммунистерниң авангардчы ролюн бедидеринче улуг кичээнгейни салган. «Тыва даг-дугу тудуг» эргелелиниң парткому ана дүүштүп партийжи организастыг, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды экижидер хемчеглерни ап тудар.

Тудуг эргелелиниң парткомунуң үчёдүнде беш чүс ажыг коммунист бар, оларның 85 хүүзүн хоорай будурулгелериниң чугула участоктарында быжыглаан, партийжи даалгаларны берген.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш партия ТК-ның ооң сөлүнде болган Пленумнарының шиитпирлеринде ниитилел будурулгезиниң ажыктыын, күш-ажылдың будурукчулуун бедидеринче, продукцияның бот-үнезин чигедиринче, камналга-хумагалалды, күш-ажылдың сатылга-чурумун экижиделинче кол кичээнгейни угландырган. Ылаңгыя күш-ажылдың будурукчулуун пландан ажыр бир хүү бедидер болгаш продукцияның бот-үнезин 0,5 хүү немей чигедир дугайында партияның немелде даалгазын коммунист бүрүзү күүседир дээш бедиткен социалистиг хүлээлгелерни чыл эгезинде алган. О. күүседир дээш олар күш-ажылчы маргылдаада киржип, планныг онаалдаларны болгаш хүлээлгелерни ай, квартал санында ажыр боттандырып, чарыштың мурнуку одуруунда чоруп орарлар. Партком болгаш партия зге организациялары чамдык будурулгелериниң удуртукчуларының, коммунистериниң информациязарын үе-үеле хүралдарга дыңнап, партийжи даалгаларны канчаар күүседип турарының анализин берип, четпестерни эдеринче кичээнгейни салып келгени оларның харысаалгазын бедиткен. Ооң түнелинде «Тыва даг-дугу тудуг» эргелелиниң тудугжулары, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугу» комбинаттың будурулгелери бо чылдың эрткен дөрт айларында багай эвес көргүзүглерни чедип алган. «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышта ак-довуракчылар идепкейлиг киржип турарлар.

«Тыва даг-дугу тудуг» эргелелиниң коллективи бо чылдың эрткен айларында керээлиг ажылдар планын 141 хүү күүсеткен, азы 784 мун рубльди шиңгээдип алган. Бодунуң күжү-биле 417 мун рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылгаш, даалгазын 115 хүү боттандырган. Коммунистер К. Б. Салчактың, А. С. Күжүгеттиң удуртукан тудугжу бригадалары күш-ажылчы маргылдааның мурнуку одуруунда доктаамал чоруп турар. Коммунист хоочун тудугжулар С. Б. Сендажы, О. Д. Комбүй-оол, олар күш-ажылчы, амыдыралга төлептиг чоруу-биле аныяктарга, ажылчы чоннарга үлегер-чижээн көргүзүп, оларны салдынган сорулгаларны күүседиринче мобилизастап келгеннер.

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугу» комбинаттың арыглал фабриказының коммунистери болгаш ажыл-ишчилери Совет Тываның 40 чылынга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин күүседиринче бүгү кыженишкинин угландырып, чарышты эдлчеглер, кижилер аразында калбарткан. Даг-дугу арыглакчыларының дөрт айларның планныг онаалдаларын хүүсаа бетинде боттандырган. Коллективтиң күш-ажылчы чедишкиннерин чедип алырынга бедик сорттуг рудалан даг-дугу арыглаар цехте коммунистер Д. К. Дүктен-оолдуң, Д-М. Д. Ондарның, бөдүүн рудадан даг-дугу арыглаар цехте коммунистер И. Ф. Васильеваның, В. М. Ипатованың удуртканы болгаш оске-даа эдлчеглер төлептиг үлүүн киргген. Бирги кварталдың түнелиле-биле ССРЭ-ниң Үлетпүү тудуг материалдарының министерствозунуң будурулгелериниң аразында чарышка комбинат тиилекчи болуп үнген.

Хоорайның оске-даа будурулгелериндe коммунистер удуртукан бригадалар, эдлчеглер, колонналар Совет Тываның 40 чылынга алдар болдурган чарышка идепкейлиг киржип, эки түнелдерни чедип ап турар. Ол болза ында удуртукчу коммунистерниң даандырган ажыл-херээнге ээ-харыысалгалыын, планныг онаалдаларны база хүлээлгелерин күүседири-биле ажылды болгаш чарышты эки организастап, күш-ажылдың будурукчулуун бедидер, сагылга-чурумун быжыглаар дээш кызымак ажылдааныңын херечизи болур. Комбинаттың транспорт цегинде М. С. Туровецтин, ТЭЦ-те П. В. Крашенинкованың, АТБ-де В. Д. Дамдыгайның, септелге-механиктиг цехте Н. В. Аладинниң, септелге-тудуг участогунда М. О. Хертектиң болгаш оскелернин-даа удуртукан коллективтери планныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип, мактадып келген.

Коммунистерниң ажыктыг эгелээшкиннерин, саналдарын, сумелерин партком деткип, нептередир хемчеглерни ап келгени, оларның идепкейин, сонуургалын улгаттырган. Ак-Довурак хоорай Советтиниң депутады коммунист С. Курбановтуң удуртукан орук кылыр бригадазы орунчулардан бир-ле дутаарында күш-ажылды организастарының деппилгелиг аргазы — бригада керээзи-биле ажылдап киргеш, сөөлгү чылдарда бердинген онаалдаларны үргүлүү ажыр күүседип келген. Бо бригаданың кежигүннери амгы үеде он бирги беш чылдың сөөлгү чылының үлүүн күүседип киripкен. Эки эгелээшкинни үлегерин, өдерген-ниер эвээш эвес болган.

Ак-Довуракның АТБ-зинде ажылгаттынмайн турар курлавырлар бар, оларның чамдыктарынга күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары, кадрлар-биле ажылды экижидери дээрзин чолаачы В. А. Чичаан-оол хоорайның коммунистериниң хуралынга чугаалаан. Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу, бригадир К. Б. Салчак тудугда бригада керээзин шиңгээдип ап турарында четпестерни «За асбест» солунга бижээш, бодунуң саналдарын киирген. Четпестер-биле эптеш чок, оларны эдип алыр дээш демисежири, сагыш салыры, коммунистерниң чугула херээ болу берген.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары амгы үеде чугула айтырыгларның бирээзи, оны экижидеринче хүн бүрү кичээнгейни салып турар бис. Бо херекке коммунистерниң хууда үлегер-чижээ улуг рольдүүн олар эки билирлер. Ынчангаш боттарының будурулгелеринге күш-ажылдың организациязын сайзырадгайжыдар, материал-техниктиг хандырылганы, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды экижидер дээш сагыш човап чорчурлар. «Тыва даг-дугу» комбинаттың ажылчыы хандырылга килдизинде Е. Тараканованың, рудниктe М. Ховалыгның удуртукан коллективтеринде күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чорук барык чок болган.

Коммунистериң авангардчы ролюн бедидер. ботидепкейин кедүүер дээш организакчы ажылдарны партияның амгы негелделеринге дүүштүп чорудар хемчегларын партия организациялары ап турар. Оларны партия, экономиктиг өөредилгелерде калбаа-биле хаара туткан, кичээлдерниң идей-теоретиктиг деңнелин бедидеринче, дыңнакчыларның материалдарны эки шиңгээдип алырынче кичээнгейни салып келген. Идеология ажылын чорудары болза бүгү партияның херээ, ындыг болганда онуң чорудары коммунист бүрүзүнүң хүлээлгези болур. Оны барымдаалааш, коммунистерни бо чугула ажылда калбаа-биле хаара туткан бис. Пропагандист, лектор, политинформатор, агитатор даалгаларын олар ак сеткилдиг күүседип, марксисчи-ленинчи идеяны, партияның созун ажылчы чоннарга чедирип, салдынган сорулгаларны күүседиринче мобилизастап турар. Аныяк коммунистерни оларның тускай школазында шупту-зун хаара туткан.

Коммунистериң авангардчы ролюн бедидер талазыбиле чорудуп турар ажылывыста четпестер чок деп болбас. СЭКП-ниң Устав негелделерин хажыда бээр, ажылынга ээ-харыысалга чок, күш-ажылдың сагылга-чурумун, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр, арагадарыже хандыкшыыр ийи-чаңгыс коммунистер бар. Ындыг четпестер «Тыва даг-дугу тудуг» эргелелинде, «Тыва даг-дугу» комбинаттың септелге-тудуг, транспорт цехтеринде партия организацияларында илереттинген.

Удуртукчуларның аразында ажыл-агый айтырыгларын шиитпирлээринче хандыкпаш, ажылчы чоннарның ортузунга политиктиг ажылды чорударынга киripпес, ооң ужур-дузазын үнелевес кижилер бар. Ол чорук күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, кадрларның ажылдан үнер, киrер чоруун көвүдедир болгаш оске-даа четпестерге чедирип турар. Ындыг удуртукчуларга комбинаттың септелге-механиктиг цехте В. А. Зинов, харылзаа албанында А. А. Блинов, үлетпүр будурулге комбинадының директору Ю. В. Зурначин хамаарышыр.

Партком коммунистериң авангардчы ролюн бедидеринче доктаамал кичээнгейни салып тургаш, ак-довуракчыларның мурнунда салдынган сорулгаларны чедишкиннiг шиитпирлээр хемчеглерни ап турар.

С. КҮЖҮГЕТ,
«Тыва даг-дугу тудуг» эргелелиниң партком секретары.

МЕРГЕЖИЛИ—ДАГЖЫ

Чадаана хөмүр-даш участогунуң ажылчыны Александр Монгушович Дондуктуң кады ажылдап турар эш-өөрү бодунуң мергежилиниң мастери деп турары черле шын. Күчүлүг экскаваторну ол хала чокка башкарып өөренген. Хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турар. Ажылынга ынак, дуржулгалыг машинист, күш-ажылдың будурукчулуун бедидер херекке үлүүн киripип, өскелерге үлегерин көргүзүп келген.

Участоктуң демдеглелдер дептерин бир катап ол ажа каапкан. «Күш-ажылга шылгарал дээш» деп медаль-биле шаңнатканының дээш байыр чедирдивис. Эртенги ээлчег. Ооң адаанда дыка хөй кижи ат салган болган. А. М. Дондуктуң сеткилин өөрүшкү болгаш чоргаарал шыва апкан. Эдлчег начальниги ооң холун дыңзыды тутkаш, «холдар кошкаш дивес боор деп бүзүрээр-дир мен» деп чугаалаан.

Будурулгениң кол инженери Владимир Димитриевич Бунин мурнакчыларның дугайында арны чырый берген чугаалап олурду: — «План күүселдези кижи дугайында чүү чугаалап болурул аан. Александр Монгушевичиниң демдеглеп болгу дег үш талазы бар: машиназынга камнаы, ажылынга бедик харыысалгалыы, төлептии. Техниктиг ажаалданы ол эки чоруткан болгаш септелге аразын 20 хүү узаткан. Коллективте ат-алдары улуг...

Шоолуг чүве ыыттавас, томаанныг ажылчыныы эш-өөрү хүндүлээр. Ол кандыг-даа байдалга девидеп, шуугаазын үндүрбес, ажылды шалыпкын, шын организастап шыдаар кижилериң бирээзи. Бир катап экскаватор үрелп берген. Септекчилерни чалап ыккелгеш, шупту кезектерни боду хынап мландашкаш, чүгле ол ажылдап эгелээрге, ам чанган. Шынында өөлүзэ шагда төнген. Өске кижи болза, каапкаш чоруптар чадавас турган, дүрген кылдырбаан болза, кижи ээлчег туруушкуга таваржып болур. А ол үениң өртээи эки билир. Бичии-ле туруушкун каражага чедирер болгай. Халашкан эжи хөмүр-дашты чүдүрүп эгелей бээрге, чүгле ынчан ол сагыжы оожургаан.

Карьерге келген машиналарны саздатпас диже, экскаваторларның туруушкун чок ажылын чедип алыры чугула. Бичии када-ла ажылдавайн баар болза, оочур кевүдей бээр. Мурнакчыга ужуражыр дээш чеде бергеш, машиналар төнерин манап шаг болдувус. Ускуушту чайгандыр үндүргеш, кузовче төп, дедир баткаш, хөмүр-даш узуп турарын көөрге, дең-дески, кыдыынче төгүлбеспе-даа магалыг болду.

Машиналар адакталы бээрге, кыска чапсар үезинде, экскаваторнуң бедик чадазындан аныяксымаар, ортумак дурт-сыннығ, куу өңнүг ажылчын хеп кеткен кижи үнүп келди.

— Экии — деп, мендивиске харылаваш, биске холуп сунду.

Келген дерээвистн чугаалаарывыска, бөргүн хаваанче киир тыртkаш, ыятканзыг хүлүмзүруп тур.

Ажыл дугайында үнүг чугаалаар мен ам. Кыдыындан көөрге чаңгыс аай, чүгле хөмүр-даш чүдүрүп турар ышкаш, шынында бо ажыл кончуг солун. Ажылга бүгү сагыш-сеткилинден бердинер болза, ооң онзагай талалары көстүп келир. Ажыл кижини дең-зът киирер. Чедишкиннер ана чедип келбес. Кызымак, шыламык чорук тиилелгере эккээр — деп, ол чугаалады.

Мен экскаватор башкарыкчызының ажылын машинаның кабининге кожа олуруп алгаш, бичии када хайгаарап олурдум. Мотор даажындан кулак үүк, шил өттүр кара доозун көстүр. А маадырывысты көөрүмге, машиназын билдилинбиле башкарып, арыында өөрүшкү чайнаан хүлүмзүруп олур. Чаажыктырган «ааҷы» сагыш дег ажылдап тур. Күш-ажылдан таалал алыр мен деп чугаалады. Ол сөстерин ооң ажыл-херээ бадыткан турар.

Бүдүрулгениң мурнакчызы хонукта 600 тонна хөмүр-даш чүдүрер хүлээлгези 1800 тонна чедирери ховар эвес. Ооң ажылы белен эвес. Ынчалзажок, ажыл аңаа зар чүктешкен эвес, а хей-аът киприкчи күш. Каяа-даа ооң бодалы ажылда турар. Ылангыя четпестерни эдип алыр дээш ол бүгү күжүн үндүрер.

Ооң мергежили — дагжы. Хөмүр-даш улус ажыл-агый хөгжүлдезинге чугула черни эзлеп турар. Ону казып тып турар кижилериң ажылы база харысаалгалыг. Мергежилдиг ажылчын А. М. Дондук Совет Тываның 40 чылында 4 чыл планын күүседир бедиткен хүлээлгени алган. Хүлээлге күүсеттинер дээрзинге чигзинир турбас.

ЧУРУКТА: Чадаана хөмүр-даш участогунда экскаватор машинизи А. М. Дондук.

В. ПИВОВАРОВ.
Авторнуң фотозу.

ЧОНУНГА БАРААН БОЛУП

Ол хүн ажыл бичим болган. Хүндүс аарыг кижилер хүлээп алган соонда, чыдар өмнелгеге дүнекиниң 12 шакка чедир ажылдааш, бажыңынга келген. Эмчи орунга чык кылдыр удуй берген болган. Соңганы дыңзыг соктаанындан оттуп келген. Эжикти далаш-биле ажыдыптарга, арын-бажы ак хыраа бүргээн, негей топшуг кижи бо турган. Ол мендилешпиваан:

— Кадайымның эъди аараан. Силерни чалап чор мен. Дузалап көрүңер, өмчи. Аалывыс хем өрү кыштагда.

Эмчи хойжуну дыңнай салы-ла, белеткени каапкан. Аътаныпканнар. Январьның тос-тос соогу турган. Хем өрү долгандыр туман шыпкан. Шак ажыг чораан, бүүрелчиннер артында, даг кызаада кыштагга чеде берген. Даң адып орда, ие божаан. Аваның болган чаштың кадыын быжыглаарыының дугайында сүмелерни бергеш, эмчи чанып-кан.

Билчеймал Кара-Сал шак мындыг чалалгаларже та чеже чоруп келген. Ооң холунга хүлээп алган чаштарының чамдыктары школаларда өөренип, өскелери ясли-садтарда омак-хөглүг амыдырала бүргеткен чоруур. Дээди өөредилге черинге чедип алган билиин амыдыралга чедишкинниг ажыглап турар. Ажылынга ажыктыг ном-дептерден ангыда, өмчи доктаамал билиин бедидип, Новокузнецк хоорайга ийи удаа өөренип чораан. Ооң бажыңында библиотеказында номнарның хөй кезии— медицина темазынга хамаарышкан. «Медицинская газета» солунуң, журналдарны чылдың чагыдар. Олардан үшта бижилгелерни альбомда чыып алган, ажылында хереглеп турар.

— Эмчи аарыгны шын тодарадып өмнээринден ангыда, кижилерге ээлдек-өөлдең болур ужурлуг. Совет медицинаның негелдези-даа ындыг — деп, Билчитмаа Дамбаевна чугаалап орар.

Ооң чугаазы-ла чөп. Чылыг-чымчак чагыг, сүме аарыг кижиниң сеткил-сагыжын сергедир, кадыкшылы дүргеп экижириниге идигни бээр. Эмчиниң кабинединге кире бээрге, кижи бүрүзү-биле кичээнгейлиг, хөглүг беседалашкан орар. Хоочурап аараан улустуң даңзыга ап, чылдың медицина шинчилгезин эрттиреринче чалап турар. Шак ындыг чалалгаларны Акта, Алаштa, Шекпээрде, Хөнделеңде чурттап турар даңзыда киргеннерже чорудуп, чагаа харылзаазын тудуп турар. Ай санында малчыннарга бо-ла баар. Ол баргаш шинчилгелерни эрттирип, бичии уругларга тарылгаларны кылып бээр. Медицина темазынга беседаларны кылып, сүмелерни берип турар. Чөлаачыларның, механизаторларының тускай даңзызы база кылдынган.

Кызыл-Мажалык өмнелгезиниң «Саналдар болгаш хомудалдар» дептеринде эмчиниң адынга бижээн өөрүшкүлүг домактарны хөйүү-биле номчуп боор. Кадык камгалал шугумунга он алды чыл төлептиг бараан бооп келген эмчиниң ажыл-ижи моон соңгаар-даа херии базымнарны кылыр дээрзин күзеп каалы.

А. ХЕРТЕК.
Барыын-Хемчик район.

Камчатканың балыкчылары балык тударының планын чедишкиннiг күүседип турар. Сөөлгү үеде балыкты эриктен дыка ыракка тудар арганы берип турар улуг болгаш ортумак хемчээлдиг, соодукчуларлыг судноларны ажыглааның түнелинде балык продукциязының хевирн дыка калбарган.
ЧУРУКТА: «Иван Малякин» дээр соодукчулуг улуг траулерниң матрозу Виталий Третьяковтуң ажылдап турары.
И. ВАЙНШТЕЙННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникazы.

ХЕМЧЭЭН АЛГАН

«ШЫҢГА» ХАРЫЫ

Бо чылдың февраль 9-та «Шын» солунга «Аккан суг эвес» деп шүгүмчүлелдиг материал парлаттынган. Аңаа харыызынга Кызыл хоорай Советиниң күүсекчи комитединиң даргазының оралакчызы В. И. Осипов мынчаар бижээн: «Электри энергиязын чарыгдааны дээш ээлери акты ёзугаар акшазын төлевээн 12 бажыңның чырыын үзе кескен. Актыларда айыткан өөлерии тырттып алыры-биле 13 бажың ээлериңе билдиришкин бижээш, хоорайның улус судунче кирген. Беш чурттакчы 1984 чылдың февраль 4-те чоруткан хыналда ёзугаар электри энергиязының өртээн дораан төлеп бергеннер».

САЙГАРЫП ЧУГААЛАШКАН

Бо чылдың март 14-те «Шын» солунга бижикчи К. Чамзырының «Хайгааралга алзаа» деп чүүлү үнген. Ол чүүлде Эрзин суурда чаагайжыдылга ажылының четпестерин шүгүмчүлээн. Коммунал ажыл-агыйның будурулге өргелелиниң начальныги Д. Соянның дыңнатканы болза, ук материалды кедээ Совет, чуртталга коммунал ажыл-агый будурулге эргелели сайгарып чугаалашкан. Материалда айыттынган фактылар бадыткаттынган. Титок кудумчузунда чамдык ыяштар суг четпээниңден кургап калган. 1981 чылда 2 мун бальзамны Таңды райондан алган турган. Оларны Эрзиниң дөрт кедээ Советиге үлеп берген. Район өмнелгезиниң девискээриниге тараан ыяштарны суггарары-биле хоолайларны кылган. Райпо чанының шөлүг кызыы болганындан, ында ыяш тарывааи. Чогум херимнер иштинде олурткан ыяштар өзүп турар. Ажаалдазын доктаамал хайгааралга алган.

ӨЗҮМНЕРНИ БЕЛЕТКЭЭН

Сүт-Хөл лесничествозунуң хайгааралында 100 га черде чыжыргананың үлетпүр плантациязы бар. Бо үнелиг, эм шынарлыг үнүштү ажаап өстүрери, камгалаазы чугула айтырыгларның бирээзи болуп турар.

Бистиң коллектив бо чылдың бирги кварталында күженишкинниг ажылдаан. Чыжыргана өзүмнерин белеткээр план күүсеттинген. Ниитизи-биле 100 мун дөс өзүмнерни тарып олурткан. Плантацияның санитарлыг асталгазын чоруткан. Хууда социалистиг хүлээлгелерин лесниктер Шынар-оол Сарыглар, Алдын-оол Ондар, трактористер Кертик-оол Монгуш, Алексей Куулар ажыр күүседип турарлар.

Чыжыргана Ак унунда база бар. Ооң кадагалалы чүгле лесниктерниң эвес, бүгү чурттакчыларның херээ. Ону сыгар, чөпшээрел чок чыыр чоруктар-биле демиселди күштелдирери чугула. Школа бүрүзүниге «арганың аныяк өөнүктери» деп бөлгүмнерни тургузарын планнап турар бис. Школачылар биске улуг дузаны көргүзүп турарлар.

Планцияны бөдүүн аргаби-ле суггарып турар болгаш чамдык шырыш черде турар дөстерге суг четпейн турар. Ынчангаш чыжыргананы суггарар чаа система негеттинип турар. Чедир суггартынмаан чыжыргана кадып, кургап каар, чемижи база улуг эвес болур. Бо талазы-биле биске дуза херек.

Арга-ыяштың ажаалдазын экижидер херекке комсомол организацияларының талазындан шеф дузазын көргүзери күзенчиг.

А. ХОВАЛЫГ.
Сүт-Хөл лесничествозуның начальныгы.

РКП (б)-ниң XIII съездизиниң 60 чылынга

ЛЕНИНЧИ ЧАГЫГЛАР ЁЗУГААР

В. И. Ленинниң мөчээн соонда эрткен баштайгы съезд бо. Совет эрге-чагырганың улам ыцай быжыглып, чаа экономиктиг политика үезинде улус ажыл-агыйы чедишкинии-биле катап тургустунуп турар өйде ол болган. Партияның сырый каттышканын, ленинчи чагыгларны амыдыралга боттандырар дээш ооң чайгылыш чок шиитпирлиин съезд көргүскен.

Съезд бүдүүзүнде улуг белеткел ажылдары чоруттунган. Анаа чугаалажыр айтырыгларның тезистерин РКП(б) ТК-ның шиитпирин ёзугаар чонга тарадып, партия хүралдарынга, конференцияларынга чугаалашкан база «Правда» солунга үнген «Дискуссия арынга» парлаан.

Съездиниң ажылынга 1164 делегат киришкен, оларның 748-зи соңгуур, 416-зы чөвүлээр эргелиг. Делегаттарның составы партияның хүрээлеңиниң саныын өскенин болгаш шынар талазы-биле өскерилгенин көргүскен. Партияның XII съездизинiң соонда кежигүннериң саны ийи катап өскен, оларның колдуу ажылчынар.

XIII съездиге 13 айтырыгны чугаалашкан. Оларның эң-не чугулалары болза: ТК-ның политиктиг болгаш организастыг отчёду; Төп Контроль Комиссиязының отчёду Коминтерниниң Күүскомунда РКП(б) төлээлекчилериниң отчёду; ишшки садыглаашкын болгаш кооперация дугайында; бараан саарылгазының планныг ажылының дугайында; көдээде ажыл дугайында; партийжи организастыг айтырыглар дугайында; амыяктар ортузунда ажыл дугайында, партияның төп органнарынга сонгулдалар.

ТК-ның отчёдунуң талазы-биле резолюцияга Совет күрүненiң бүгү-делегей политиказын съезд чүүлдүгүнүп бадыткааш, бот-боттарынга ажыктыг экономиктиг кады ажылдажылганы дашткы садыглаашкынның монополиязымга үндезилеп дашткы чурттар-биле чорударын съезд Төп Комитетке дааскан.

ССР Эвилелин тургузары чедишкинниг доозулган, совет улустуң акы-дүңма нарайыралының быжыг баазазы үндезилеттинген, чүрттүн бүгү нацияларының болгаш улустарының эргелери камгалаттынган үеде ленинчи национал политиканы чөптүг боттандырарының айтыры резолюцияда кол черни эзлээн.

Чаа экономиктиг политиканың башгайгы үш чылының түнелдерин съезд үндүрген. Экономиктиг чаа политиканы амыдыралга боттандырганы улус ажыл-агыйының ниити көдүрлүүшкүнүн болдурган: көдээ ажыл-агый хөгжүп, күрүне үлетпүрү езүп, күш-ажылдың будурукчулуу, чоннуң чаагай чоруу чоорту көдүрлүп орган. Партияның боттандырып турар угланышкынының амыдырал бадыткаан. Ынчангаш улус ажыл-агыйынга социалистиг экономиканың ролюн күштелдирбишаан, экономиктиг чаа политиканы ам-даа чорударын съезд онзагайлап демдеглээн. Экономиктиг чаа политиканың кол сорулгазы — хоорай биле көдээни чоокшулаштырары, ажылчын аңгының удуртулгазы-биле ажылчынарның база тараачыннарның эвилелин моон соңгаар быжыглаарынче улуг кичээнгейни салыры болур. Ол ышкаш көдээде болуп турар экономиктиг болгаш социал өскерлиишкиннерни съездиге бүгү тала-биле анализтээн. Ленинниң «Кооперация дугайында» чүүлүнге оңу үндезилээн. Ленинчи кооператив планын удуртулга болдурган, партияның көдээде эң-не чугула бирги черегинiң сорулгазы социализм тургузуушкунунга кол улуг рольду ойнаар тараачыннар массазын бүгү тала-биле мөөнүзэри, каттыштырары болур деп съезд айтыкан.

Хоорай биле көдээниң чоокшулаашкынын бүгүлеер сорулга-биле индустрияны улам ыцай хөгжүдеринче, ылаңгыя металлургияның өзүлдезин дүргедетиишаан, чиик үлетпүрүү бирги эзлчегде хөгжүдерин съезд айыткан. Кооператив болгаш күрүне садыының айтырыгларын съезд чугаалашкаш, практиктиг хемчеглерни ажылдап кылган.

Ол ышкаш херээженнер ортузунга ажыл - съездиниң материалдарында улуг кичээнгейни салган. Херээжен ажылчынарны, тараачыннарны бүгү партияның, Советтериниң сонгулдалыг органнарынче калбаа-биле депшидерин партия организацияларынга сүмелээн. Күрүне аппарадының ажылын экижидер дугайында айтырыгны бүгү талалыг чугаалашкан.

Партийжи-организастыг, идеологтуг ажылдың айтырыглары съезд материалдарында кол черни эзлээн. Чаа экономиктиг политиканың үезинде улус ажыл-агыйының хөгжүлдези ажылчын аңгының, тараачыннарның политиктиг идепкейин көдүргеп. Ооң-биле чергелештир буржуазтыг идеология дирлип, кулактарның талазындан Совет орге-чагырганы кызар, ооң бурунгаар хөгжүлдезинге шаптыктаашкынар күштелген, ооң салдары бистиң партияның хүрээлеңинче кирип, троцкисчи оппозицияның идепкейжирии болдурган.

Партияның чаңгыс эвин быжыглаарынга съезд улуг салдарлыг болган. Троцкисчи оппозицияның Ленинге удур туружун шиитпирлии-биле ол буруу шапкан. Партия хүрээлеңиниң чаңгыс эвин бүгү талабиле быжыглап, камгалаарын база ленинчи угланышкынны чайгылышкын чок чорударын съезд ТК-га дааскан. Партияның хүрээлеңин, чаңгыс эвин быжыглап, ооң дайынчы аргашинээн бедидери-биле партияга хүлээп алышкын база коммунистер ниң кижизидилге айтырыглавыга хамаарышкал дүрүмнерни съезд хүлээп алган. Удуртур органнарже бүдүрлеген ажылчыннарны соңгуп, оларны күрүне башкарарынга калбаа-биле хаара тударын съезд партия организациялarынга дааскан. Аныяк коммунистериниң идейлиг дадыгышкынын күштеллиреринiң, партияның иштики демократиязын улам ыцай сайзырадгайжыдарының талазы-биле хемчеглер көрдүнген.

Партия тургузуушкунуңуң оске-даа талаларынче съезд улуг кичээнгейни салып, ылангыя көдээде партия ячейкаларының организакчы ролюн бедиленiң, кадрларны шилиринiң, ажылга таарыштыр тургузарының, марксизм-ленинизмниң пропагандазын күштелдиреринiң, партияның чаңчылдары база дуржулгазының, күрүне база хөй-ниити организациялarынга партийжи удуртулганың хевирилерин, арга-методтарын сайзырадгайжыдарының айтырыгларын чугаалашкан. Манза хамаарыштыр хүлээп алдынган шиитпирлер партияның организакчы, идеологтуг ажылының деңнелин бедидип, ооң социализм тургузуунга салдарын күштелдирер арганы берген.

Ол ышкаш делегаттар В. И. Ленинниң «Съездиге чагаазын» чугаалашкан.

Съезд партияның төп органнарын соңгаан. РКП (б) ТК-зының составы калбарган, аңаа 53 кежигүн, 34 кандидат соңгуткан. Төп Контроль Комиссиязы ийи катап (151 кижи чедир) өскен.

XIII съезд бистиң партияның, чурттувустуң төөгүзүнге улуг болуушкун болуп артнан. ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын катап тургузуп, хөгжүдериниң талазы-биле партияга, чонга тодаргай угланышкынны съезд берген. Ленинчи кол угланышкынны долгандыр коммунистериниң идея, организация талазы-биле сырый каттыжарынга, социалистиг тургузуушкун үезинде партияның удуртукчу ролюн нөдүрериниге съездиниң шиитпирлери улуг ужур-дузалыг болган.

СЭКП-ниң XXVI съездиниң, партия Төп Комитединиң ооң дараазында болган Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бүгү күштү мөөнүп турар бо хүнде безин XIII съездиниң партия хүрээлеңин ажылчын өзек-биле быжыглаары, коммунистериниң идейлиг дадыгышкыны, кадр политиказы болгаш партия тургузуушкунуңуң оске-даа айтырыглар талазыбиле хүлээп алган шиитпирлери чугула черек болуп арткан.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргенииң демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медальбиле **шаңнаары болза:**

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Мария Митрофановна **Ананьева** — ИХК-ниң таңныл килдизиниң улуг бухгалтери.

Николай Андриянович **Анишенко** — «Тыва автотранс» каттыжыышкынның «Автотехснабтың» материал-техниктиг хандырылга конторазының чолаачызы.

Борис Филиппович **Бадыгаан** — Тываның хөгжүмшин театрының артизи.

Анна Лаврентьевна **Белозерцева** — республика типографиязының парлакчызы.

Вера Николаевна **Болод** — кинофильмнер тарадырының Тыва конторазының контролёру.

Пётр Романович **Будилин** — Чурталга - коммунал ажыл-агтай министерствозунуң тускайжыткан АТБ-зиниң чолаачызы.

Николай Семёнович **Бухаров** — Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының геология килдизиниң улуг геологу.

Ирина Петровна **Бызова** — уруглар бажыңының кижизидикчи башкызы.

Сергей Никифорович **Волкогонов** — «Красноярскэнерго» энергия хайгаралының республика салбырының инспектору.

Антонина Алексеевна **Гаврилова** — Кызылдың № 13 аъш-чем бараанар садыының ажылчыны.

Раиса Александровна **Галина** — Тываның электри четкилериниң турбина машинизи.

Павел Степанович **Герасимлюк** — Тываның автосептелге заводунуң газоэлектросварщиги.

Иван Михайлович **Голошапов** — «Тыва суг туду» трестиң эргелекчизиниң оралакчызы.

Тамара Афанасьевна **Градобоева** — Тыва АССР-ниң болгаш Кызыл хоорайның хамаатыг камгалал штабының ажылчыны.

Ида Михайловна **Гремздина** — «Красноярскэнергонуң» энергия хайгаралының республика салбырының килдизиниң улуг техниги.

Густав Филиппович **Гузик** — Тыва АССР-ниң Одалга үлетпүрүүн министерствозунуң Улуг-Хем ыяш-үлетпүр ажыл-агыйының механиги.

Яков Дамбаевич **Данзырын** — көдээ ажыл-агый продуктуларын садып алырының болгаш шынарының талазы-биле Күргүне инспекциязының инспектору.

Василий Александрович **Дугин** — «Востоксантехмонтаж» трестиң КМК-зының моторизи.

Анна Михеевна **Елкина** — пенсионер.

Дмитрий Алексеевич **Ельшов** — ССРЭ-ниң Күрбанкызының республика конторазының хоорай эргелелиниң инкассация килдизиниң начальниги.

Юлия Петровна **Есюнина** — республиканың туберкулёзка удур диспансериниң эмчи сестразы.

Иван Евсеевич **Жмак** — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң автобазазының чолаачызы.

Раиса Петровна **Захарова** — Тываның электри четкилериниң мастери.

Алексей Фёдорович **Кириченко** — геология-шинчилел экспедициязының күш-ажыл болгаш шалың килдизиниң улуг экономизи.

Светлана Владимировна **Козлова** — «Тувинская правда» солуннуң килдис эргелекчизи.

Римма Семёновна **Коловская** — Тыва АССР-ниң болгаш Кызыл хоорайның хамаатыг камгалал штабының өөредилге эргелекчизи.

Тамара Петровна **Косолапова** — Тыва АССР-ниң Күрстрах эргелелиниң кадр талазы-биле инспектору.

Геннадий Яковлевич **Костривцев** — Тываның автосептелге заводунуң газоэлектросварщиги.

Дмитрий Гаврилович **Кошкин** — «Тыва суг туду» трестиң озал-ондак болдурбазының талазы-биле улуг инженери.

Леонид Николаевич **Кузнецов** — «Каа-Хем» разрезтиң экскаватор машинизи.

Ирина Епифановна **Лубошникова** — Күрстрах инспекциязының штаттан дашкаар инспектору.

Александр Архипович **Любимов** — республиканың онкология диспансериниң рентгендиагностика салбырының эргелекчизи.

Николай Ильич **Лючев** — Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң колхоз рыногунуң директору.

Вера Людвиговна **Макущина** — ССРЭ-ниң Күрбанкызының республика конторазының план-экономика килдизиниң начальниги.

Николай Мефодьевич **Медведь** — «Тыва автотранс» каттыжыышкынының «Автотехснабтың» материал-техниктиг хандырылга конторазының авточүдүрүкчүзүнүң башкарыкчызы.

Топча Чизинмаевич **Монгуш** — «Шын» солун редакциязының очулдурукчузу.

Любовь Сергеевна **Мякишева** — Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының библиотека эргелекчизи.

Владимир Гаврилович **Назимов** — ХПТУ-нуң директорунуң өөредилге-будуулге ажылының талазы-биле оралакчызы.

Семён Варфоломеевич **Оскпов** — ССРЭ-ниң Күрбанкызының республика конторазының килдизиниң улуг инкассатору.

Надежда Торлуковна **Оюн** — Тываның хөгжүм-шин театрының кладовщиги.

Мария Романовна **Пасохина** — Тыва АССР-ниң Статистика эргелелиниң килдис начальниги.

Валентина Павловна **Пономаренко** — «Тыва кедээ тудуг» трестиң төлевилелсмета бөлүүнүң инженери.

Лидия Петровна **Попова** — Тываның хөгжүм-шин театрының реквизитору.

Пётр Фёдорович **Плюш** — Росмясомолторгтуң Тывада соодукчузунуң слесарь-сантехниги.

Владимир Борисович **Рачковский** — республика типографиязының дериглелер эдинчизи.

Евдокия Алексеевна **Сайгутина** — Тыва АССР-ниң Статистика эргелелиниң саналга төвүнүң бюро эргелекчизи.

Татьяна Михайловна **Скопина** — Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң методизи.

(Уланчылыг).

КНО-НУҢ ЧЕПСЕКТИГ КҮШТЕРИ

Тес-Хем районуң Самагалдайдан Д. Мижит «Шын» солуннуң редакциязыиче делегейниң аңгы-аңгы булуңнарында дайын өртү соксавайн турар. Аңаа удур Каттышкан Нациялар Организациязы кандыг хемчеглер ап турарыл, чамдыкта чүге КНО-нуң шериг күштери бодунуң эргезин долу ажыглавайн баарыл? деп айтырыгны чоруткан. Ук айтырыгга төөгү эртемнериниң кандидады, СЭКП обкомунуң лекторлар бөлүүнүң удуртукчузу Г. Колмаковтуң харыылаанын парладывыс.

Бүгү делегейге тайбыңны камгалаарының, дайын айыылын чайладырының херээ делегей политиказында бирги чергениң айтырыы. Ол айтырыгны чедиишкинниг шиитпирлээринге бодунуң Уставын ёзугаар кол хүлээлгези болза кижилериң тайбың амыдыралынга кыжаныышкыннарны чайладыры, дайынзырак күштерни чавырылдырары болур Каттышкан Нациялар Организациязының үзүгула рольду ойнаар ужурлуг. Каттышкан Нациялар Организациязының дайын айыылын чайладырының кол күжү — коллективтиг айыыл чок чоруктуг делегей системазын тургузуп турар КНО-нуң делегейге тайбың херээн камгалаарының талазы-биле улуг эргени холунда тудуп турар Айыыл чок чорук Чөвүлели дыка хөй таварылгаларда бодунуң дорт хүлээлгезин күүседип, чурттар аразының чөрүлдээлерин болгаш маргылдаалыг айтырыгларын шиитпирлеп, дайынзырак күштерни ойтур шаварыгга чаңгыс удаа эвес үлүүн киирип келген.

Ынчалза-даа ийи дугаар дайынның сөөлүнде даштыкы чурттар бодунуң дайынзырак иштики политиказының эрге-ажыынга чагырткыр сорулга-биле чурттар аразының өл организациязының күжүн тайбың херээн шиитпирлээринге ажыглаарының оруунга улуг моондакты тургусван. Айыыл чок чоруктуг коллективтиг механизми ынчалдыр чедир ажыглаттынмайн барган. Чижээ, Каттышкан Нациялар Организациязының Уставының 43-кү үүлүн ёзугаар Айыыл чок чорук Чөвүлели биле КНО-нуң кежигүнү күрүнелер аразынга Чөвүлелдиң эргезинге шериг күштерин бээринң дугайында дугуржулга амыдыралга боттанмайн барган.

Оон-биле чергелештир КНО-нуң ажыл-чорудулгазының практиказында дайын айыылын болгаш чурттар аразының тайбың амыдыралын үрөөр чорукту болдурбас дээш шериг хайгаракчыларының болгаш эвилечи шериг күштериниң дузазыбиле ажылды чорударының чамдык ажылдары кылдыныл турар. Шериг хайгаракчыларының кылып чорудар ужурлуг ажылы — чурттар аразында чөрүлдээлиг айтырыглар тургустуунуп келген таварылгада эвээш саныыг шериг специалистери кайы-бир дугуржулганың хажыттынганының дугайында материал чыыры болгаш ында ниити байдалдың дугайында медээни кылыры болур.

Бир-ле дугаар бодунуң ындыг хүлээлгезин Каттышкан Нациялар Организациязы 1948 чылда Грецияга монархияга удур грек чонунуң демиселиниң үезинде боттандырган. Оон сөөлүнде үелерде тайбыңны камгалаарының херээнге Айыыл чок чоруктуң тургусканы Каттышкан Нациялар Организациязының шериг күштери дараазында чурт-девискээрлерге операцияларга киришкен: КНО-нуң Кипрге шериг күштери (1964 ч.), КНО-нуң Чоокку чөөн чүкке окза чугула шериг күштери (1973 ч.). Сирий болгаш Израиль шериглерни аңгылаарын хайгаараар шериг күштери (1974 ч.) Ливанның мурнуу кеззэнге хереглээр түр шериг күштери (1974 ч.)

Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң практиказында 1950 чылдың июльда Американың Каттышкан Штаттары КНО-нуң тугу-биле камгаланып алгаш, Көреяга шериг күжү дөгээриниң чамдык шиитпирлерин хүлээп алырынче бодунуң шериг күштерин албадап турган таварылга база бар. ССРЭ-ниң толээлекчизи чокта Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң хуралынга хүлээп ап турган шиитпирлери КНО-нуң тайбыңны камгалаар, дайын айыылын болдурбас талазыбиле ажылынга кандыг-даа хамаарылга чок. КНО-нуң шериг күштери делегейниң өске-даа девискээрлеринге чаңгыс эвес удаа ажыглаттынып турган.

Ынчангаш КНО-нуң практиказында чурттар аразынга тайбың херээн быжыглаар, дайын айыылын болдурбас талазы-биле ажылчорудулга КНО-нуң кол соруглазы болур дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырар, бирле дугаарында Азия, Африканың чаа чурттарының бот-догуниаан болгаш хамаарышпас чоруун колониалдыг база империалистиг күрүнелерниң эжелелиниден хостап алыры болур. КНО-нуң чорудуп турары үстүнде адаанывыс хемчеглер Барыын күрүнелерниң «соок дайын» чылдарында эгелеп үндүргени база ол ыцкаш бо хүннерге чедир соксавайн турары чурттар аразының ол чидиг демиселин контрольдаары ёзулуг-ла ынчугаалажыышкыынарга таварыштырган моондактарын АКШ чайладыр болза, ядролуг боо-чепсекти кыыгаарлавар дугайында чугаалажышкыннар дораан-на эгелеп болурунга ССРЭ-де бүзүрел турар деп, солун демдеглээн.

Халаптыг чепсек космосче шургуй бээрин болдурбас дээш дүргел хемчелерни алырынче кыйгырыыны америк эртемденнерге харыыда тодаргай айыткан-дыр деп. Франциияның «Юманите» солуну бижээн. Баштайгы согуушкун кылырның америк ядролуг чаа ракеталарын Европага тургузуп эгелээнинии түнелиинде ядролуг месилдежишкиниинг кыпсыгын болгу дег кыжаныышкыны улам күштелген, а ГФР-ниң, Англияның болгаш Италияның айыыл чок чоруу ваззээн деп, **Франс пресс** агентство демдеглээн.

Космосту милитаризастаарын болдурбас айтырыглар талазыбиле чугаалажыышкыннарны кандыг-даа негелдер болгаш артык чылдактар чокка эгелээрни К. У. Черненко санаадаан болгаш спутниктерге удур чепсекти хоруурунче кыйгырган деп, Англияның «Таймс» солуну бижээн.

Кандыг-даа чепсекти неитередип тургузарындан космосту камгалаарыңче угланган политика бүгү күрүнелерниң ажыл-чорудулгазының ыяап-ла норма-чижээ, делегейге бадыткаттынган хүлээлгези болгаш турар ужурлуг деп, совет удурткучу медеглээн-дир деп, Барыын Германияның «Зюддойче пайтунг» солуну демдеглээн. СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң америк эртемденнериниң чагаазынга харыыда боо-чепсектиң айыылдыг ээдере бүдүрүшкүнүн соксадыр деэш бүгү чүүлдерни кылырынче кыйгырып турарлар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

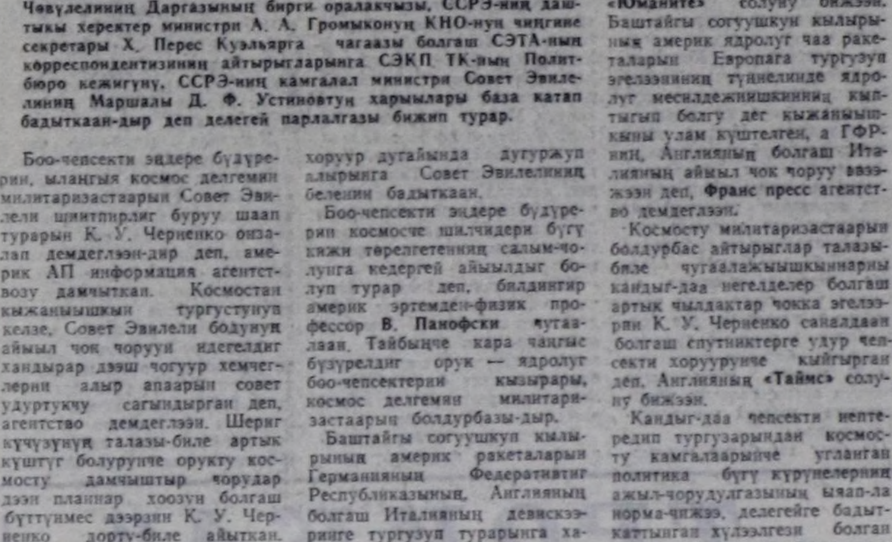

ГФР. Чавырлыышкынны үргүлчүлээри болгаш тайбыңны быжыглаары дээш кызымаккай демиселди чорудуп турар кижилер-биле кады чуртта дайынга удур демиселди чорудуп турар шимчээшкиниң бирги одуругларында гитлержи фашистиг концлагерьлерниң дирит артказ хоругдаттырганнары (чурукта — Гамбург. та чыскаал үезинде) чоруп турарлар. Барыын Германияның девискээрине өлүмиүг америк ядролуг чепсектерни тургусканы немец черден чаа, кажангызындан-даа артык араатанзыг дайынны өөскүдүп үндүреринің айыылын база катап тургузуп турар. Чогум-на оон ужурундан нацизм үезинде истелге-хыналда адаанга турган кижилерниң Каттыжышкыны — ГФР-ниң фашизмге удур демисел Эвилелиниң кежигүнерни — төөгүнүң кичээндирнин утпазынче болгаш боо-чепсектиң айыылдыг ээдере бүдүрүшкүнүн соксадыр деэш бүгү чүүлдерни кылырынче кыйгырып турарлар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Тайылбыр булуңу

хүннеривисте-даа дайын өртүнүң адаанда чурттап турар, байдал айыылдыг болгаш чидиг болуп турар Ливанда «көк каскалыгларның» ат-алдары болгаш салдар-халдавыры чок болуп турарыл? Чүге дээрге АКШ болгаш оон эвилелчилери чурттар КНО-нуң шериг операцияларын бодунуң күткүүшкүнүнүң адаанга тургузар дээн оралдажышкынары ооң салдар-халдавырын кудуладып, чамдыкта ол операцияларга дайынзырак империалистиг күрүнелерниң боттарының кара сагыштыг планнарын чорударыга эптиг арга болуп турар. Чижээ, КНО-нуң шериг командылалын реаксылыг каргыс күштер боттарының дайынзырак политиказынга ажыктыг кылдыр ажыглаанындан Конго Республиканы хамаатыг дайынынче кирп тыртты-рарының кезиинге келген турган. База ол ышкаш КНО-нуң шериг чуртарининг составынче делегейниң ол девискээринге бодунуң тайбың херээнден ырак хүүда сонуургалын чедип алыр дээн Великобританияның шериг күштери Кипр айтырыын шиитпирлээринче колдап кирген турган.

КНО-нуң составында кирип турар совет делегация «тайбың херээн деткирининг ындыг хемчеглерин чорудары чүгле политиктиг эвес, организастыг-даа дыка хөй нарын айтырыгларны шиитпирлээри-биле холбашкан. Ындыг операцияларны кылып чорударының чаңгыс аай негелделери ажылдап кылдыммаан болганындан, тургустуунуп келген чидиг айтырыгларны ол санында-ла эгезинден эгелеп катап чорудары негеттинип турар. Чижээ, шериг күштериниң сан талазы-биле составының айтырыы улуг маргылдаларны болдуруп турар. Ооң бир чылдагааны чүл дээрге, Американың Каттышкан Штаттары болгаш ооң эвилелчилери чурттар, бир талазында КНО-нуң ол хемчегларинге социалистиг чурттардан шериг күштеринин киржиринге моондак тургузар дээш, өске талазында, НАТО чурттарының шериг күштериниң киржилгезин улгаттырар, шериглериң санын көвүдедир дээш хөй күштү үндүрүп турар. Дыка хөй таварылгаларда социалистиг чурттар төлээлекчилериниң географтыг байдалы сагыттынган турарын чедип ап келген. Чижээ, Конго болгаш Пеменниң операцияларында Югославияның шериг күштери, КНО-нуң Оиза чугула шериг күштериниң (1973 ч.) Польшаның шериг күштери киришкен. 1973 чылда Палестинага хайгаракчылар составында 36 совет шериг специалистери киришкен турарының дугуржулгазы чедип алдынган.

Чүге КНО-нуң шериг күштери бодунуң дорт хүлээлгезин — тайбың херээн камгалаарын, дайын айыылын болдурбазын эчизинге чедир чедип ап шыдавайн турарыл? Чүге бистиң бо чепсекти космоче салып үндурбес дугайында шиитпирни хүлээп алганын Совет Эвилели чарлаан. Спутниктерге удур чепсекти космоче өске күрүнелер салып үндурбес болза, ССРЭ ол шиитпирни кезээде күштүг болдурар.

Совет удуртукчуларның чугаалары бүгү кижи төрелгетениң салым-чолунга, тайбыныңң херээнге, амгы болгаш келир үениң салгакчыларынга онза чугула ужур-дузалыг болуп турар деп, Польшаның «Трибуна люду» солуну бижип турар. ССРЭ-ниң тайбыңга ынак лениичи даштыкы политиказы болгаш политиктиг базымнары ядролуг дайынны болдурбазынче, улустарның айыыл чок чоруун идегелдир хандырарынче, боо-чепсектерни, хамыктың мурнунда ядролуг чепсекти ээдере бүдүрери соксадырыне угланган.

(СЭТА).

ТАЙБЫҢНЫҢ ПРИНЦИПИАЛДЫГ ПОЛИТИКАЗЫ

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

Тайбыңның болгаш агрессиянын тепкинжи кылдыр космосту хуулдурарын болдурбазынче Совет Эвилели чүткүүшаан, боо-чепсекти ээдере бүдүрерин космосче шилчидериниң агрессия, империалистиг планнарын үзеринге бүгү-ле чүүлдерин кылырынга беленин база катап бадыткаан деп, делегейниң хөй-ниити болгаш политиктиг ажылдакчылары, дашгыкы чурттарның массалыг информация чепсектери СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң америк эртемденнериң чагаазынга харыылаын чайладыр болза, ядролуг боо-чепсекти кыыгаарлавар дугайында чугаалажышкыннар дораан-на эгелеп болурунга ССРЭ-де бүзүрел турар деп, солун демдеглээн.

Халаптыг чепсек космосче шургуй бээрин болдурбас дээш дүргел хемчелерни алырынче кыйгырыыны америк эртемденнерге харыыда тодаргай айыткан-дыр деп, Франциияның «Юманите» солуну бижээн. Баштайгы согуушкун кылырның америк ядролуг чаа ракеталарын Европага тургузуп эгелээнинии түнелиинде ядролуг месилдежишкиниинг кыпсыгын болгу дег кыжаныышкыны улам күштелген, а ГФР-ниң, Англияның болгаш Италияның айыыл чок чоруу ваззээн деп, Франс пресс агентство демдеглээн.

Космосту милитаризастаарын болдурбас айтырыглар талазыбиле чугаалажыышкыннарны кандыг-даа негелдер болгаш артык чылдактар чокка эгелээрни К. У. Черненко санаадаан болгаш спутниктерге удур чепсекти хоруурунче кыйгырган деп, Англияның «Таймс» солуну бижээн.

Кандыг-даа чепсекти неитередип тургузарындан космосту камгалаарынче угланган политика бүгү күрүнелерниң ажыл-чорудулгазының ыяап-ла норма-чижээ, делегейге бадыткаттынган хүлээлгези болгаш турар ужурлуг деп, совет удуртукчу медеглээн-дир деп, Барыын Германияның «Зюддойче пайтунг» солуну демдеглээн. СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң америк эртемденнериң чагаазынга харыылаын Италияның «Темпо» солуну калбаа-биле тайылбырлаан. Космосту милитаризастаарының деидин айыылдыг планнарын чогаадып турары дээш АКШ-ты ук харыында шыңгыы буруудадып турар-дыр деп, солун бижээн. Ракетага удур камгалал талазы-биле хуусаазы чок совет-америк кезээни чайгылыш чок сагып, күүседиринче совет удуртукчу америк таланы кыйгыргап-дыр деп, солун айыткан.

Боо-чепсекти ээдере бүдүрерин кыйчыктырбазынче, космосту милитаризастаарын болдурбазынче Совет күрүенинң шиитпирлиг чүткүүн америк эртемденнериң чагаазынга К. У. Черненконуң харыызы база катап тодаргай бадытнап турар деп, Герман Демократыг Республиканың «Нойес дойчланд» солуну онзалап демдеглээн. Шериг күчүзүнүң талазы-биле артык күштүг болур чорукту чедип алырынче оруктуу космоска изээр дээн милитарисчи балүктериңң кордалы хоозун болуп турар деп, солуи бижээн. Спутниктерге удур чепсекти космоче салып үндурбес дугайында шиитпирни хүлээп алганын Совет Эвилели чарлаан. Спутниктерге удур чепсекти космоче өске күрүнелер салып үндурбес болза, ССРЭ ол шиитпирни кезээде күштүг болдурар.

Совет удуртукчуларның чугаалары бүгү кижи төрелгетениң салым-чолунга, тайбыныңң херээнге, амгы болгаш келир үениң салгакчыларынга онза чугула ужур-дузалыг болуп турар деп, Польшаның «Трибуна люду» солуну бижип турар. ССРЭ-ниң тайбыңга ынак лениичи даштыкы политиказы болгаш политиктиг базымнары ядролуг дайынны болдурбазынче, улустарның айыыл чок чоруун идегелдир хандырарынче, боо-чепсектерни, хамыктың мурнунда ядролуг чепсекти ээдере бүдүрерин соксадырыне угланган.

(СЭТА).

Хамааты камгалалы

УДУРТУЛГАДАН ХАМААРЖЫР

Улус ажыл-агыйының объектилери, үлетпүрүүн, кедээ ажыл-агыйның болгаш оон-даа өске бүдүрүлгелер, янзы-бүрү организациялар, өөредилге черлери хамааты камгалалының системазында чугула звено болур. Хамааты камгалалының талазы-биле бүгү-ле хемчелер олардан эгелээр; ажылчынарның албан-хаакчыларның бот-камгалалының кол комплекстери аңаа күүсетинер... Хамааты камгалалының херээн чугулага ап, ону бүдүрүлгениң сорулгаларыбиле болгаш коллективтиң оон-даа өске чугула, соңгаарлаттынмас ажыл-херектери-биле чергелештир чедишкининг боттандырып билир удуртукчуларлыг бүдүрүлге черлери, организациялар, күш-ажылчы коллективтер хамааты камгалалының комплекстиг сорулгаларын күүседиринге объектиниң белен турар чоруун чедип ап турар.

Ол чугула херекке Кызылдың аъш-чем садыының кичээнгейги улуг. Ооң директору Мария Родионовна Еремцова бүгү-ле каттыжышкыннарга болгаш садыгның килдистеринге хамааты камгалалының байдалын экижидер хемчелерже доктаамал сагыш салып турар. Партия болгаш хөй-ниити оранизацияларынга даянгаш, садыгның салбырларының хамааты камгалалының белеткелинге доктаамал белен турарын, ажылчын бүрүзүнүң ХК-ның билиглери-биле чепсегленген турарын чедип ап турар. ХК-ның талазы-биле ажылдарның амгы байдалын болгаш ону моон соңгаар улам сайзырагайжыдарын парлаар — деп, Раиса Тоожуевна чугаалазр.

Ол эгезинде өөреникчилер киргеш, ам мастер болу берген. Ооң ээлчээнде кылган **хлебтериң шынары эки. Өөрү-биле ол ээлчегде 1 тонна** 500 кг чедир хлебти быжырып турар. Үр үеде ажылдап келген арга мергежилин аныяк кыс Орлапаа Монгушка дамчыдып берип, ону мергежилиниге өөредип келген. Ооң түңелинде ам Орлапаа база хлеб быжырарының мастери болу берген. Раиса Тоожуевна эрткен чылын пландан ажыр 27 тонна хлебти быжырган. Ооң чуруун районнуң Хүндүлел самбыразында киирген. Ол — «Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы» деп хөрек демдээнниң эдилекчизи. Хөй катап хүндүлел бижиктер, өртектиг белектер-биле шаңнадын келген. Алдан-Маадырының, Баян-Таланың хлеб быжырар черлериниң хлеб быжырыкчылары-биле социалистиг чарыштыг ажылдап турар. Ол бо чылдың бирги кварталында планын 120 хуу күүседип, чедиишкининг ажылдазн. Совет Тыванның 40 чыл оюн төлептиг күш-ажылчы белектер-биле уткуп, пландан ажыр 29 тонна хлебти быжырар дээш ажылдап турар.

Б. ОНДАР.
Сүт-Хөл район.

Садыгда ХК-ның ажыл-чорудулгазында база бир чугула черии ХК-ның ужур-дузазын, ооң билиглерин пропагандалап тарадыры ээлеп турар. Аңаа холбаштыр аас пропагандазын дээштиг организастаан. Бо чылдың бирги кварталында магазиннерге болгаш садыгның конторазынга темалыг лекцияларны организастап чоруткан. «Чурттуң камгаланыр аргазын быжыктырарынга ССРЭ-ниң ХК-ның ужур-дузазы болгаш «Улус ажыл-агыйының объектилеринге ХК-ны организастаары болгаш ооң сорулгалары» дээн чижектиг лекциялар номчуттунгулаан.

Пропагандаңың бо хевисайзырагайжыдар.

Объектилерге ХК-ның сорулгаларын боттандырарынга кескү агитация чугула черии ээлеп турар апаргаи. Садыгның бүгү-ле каттыжышкыннарында кескү агитация элбек, ХК-ның буюнары бар. Садыгның конторазында булуң көрүштүг дериттинген. Ында ХК-ның мурнакчыларының болгаш идепкейжилериниң фото-чуруктарын аскан. Оларның аразында № 13, 15, 20 бот-орулга-чарылгалыг садыы каттыжышкынарының директорлары Е. Куницкаяның, К. Борисенконуң, М. Колеснико-ваның, сандружина командири Е. Гончаренко, аъш-чем хандырылгазының пунктузунуң командири З. Ондар, сандружиначылар С. Торенина, Ф. Шляпина, В. Бебешева оларның чуруктары бар.

Садыгда ХК-ның инструктору Валентина Тихонова бодунга онаашкан сорулгаларны тода күүседип турарын штаб начальниги мактаан.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, аъш-чем садыының удуртукчулары ХК-ның айтырыгларын чедишкининг шиитпирлеп турарындан кандыг-даа үеде, кандыг-даа байдалда ону бүзүрелдиг ажыглап билирин чедип ап турар.

А. САГАЛАКОВ.

АЖЫЛЫНГА МЕРГЕЖЭЭН

Районуң хереглекчилер ниитилелиниң Суг-Аксы суурда хлеб быжыкчызы Раиса Тоожуевна Донгак хлеб быжырып ажылдаандан бээр ам 15 чыл чедип турар. Ол ортумак школаны дооскаш-ла маңаа күш-ажылчы базымын эгелээн.

— Хлеб быжырар черге келгеш, баштай чүнү-даа кылып билбес турдум. Дуржулгалыг хлеб быжырыкчылары Анай Ховалыг, Соня Ондар оларның арга-сүмезин дыңнап, дуржулгазын өөренип ап турган, ажылымга мергежип, шуудай берген мен. Белен чүве кайда боор. Хамык ужур кижиниң бодунзан хамааржыр апаар — деп, Раиса Тоожуевна чугаалазр.

Ол эгезинде өөреникчилер киргеш, ам мастер болу берген. Ооң ээлчээнде кылган **хлебтериң шынары эки. Өөрү-биле ол ээлчегде 1 тонна** 500 кг чедир хлебти быжырып турар. Үр үеде ажылдап келген арга мергежилин аныяк кыс Орлапаа Монгушка дамчыдып берип, ону мергежилиниге өөредип келген. Ооң түңелинде ам Орлапаа база хлеб быжырарының мастери болу берген. Раиса Тоожуевна эрткен чылын пландан ажыр 27 тонна хлебти быжырган. Ооң чуруун районнуң Хүндүлел самбыразында киирген.

Ол — «Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы» деп хөрек демдээнниң эдилекчизи. Хөй катап хүндүлел бижиктер, өртектиг белектер-биле шаңнадын келген. Алдан-Маадырының, Баян-Таланың хлеб быжырар черлериниң хлеб быжырыкчылары-биле социалистиг чарыштыг ажылдап турар. Ол бо чылдың бирги кварталында планын 120 хуу күүседип, чедиишкининг ажылдазн. Совет Тыванның 40 чыл оюн төлептиг күш-ажылчы белектер-биле уткуп, пландан ажыр 29 тонна хлебти быжырар дээш ажылдап турар.

Б. ОНДАР.
Сүт-Хөл район.

ВАШИНГТОН ИНТЕРВЕНЦИЯГА БЕЛЕТКЕНИП ТУРАР

НЬЮ-ИОРК. СЭТА-ның корр. Н. Сетунский. Картада — Никарагуаның эриктеринге мырыңай чыыштыр чедип келген америк шериг корабльдер дүрзүлери. Самолёттар көргүскен демдекчигештер дээрге АКШ-тың шериг-агаар күштериниң ажыглап турары Гондураста баазалар Никарагуа кызыгаарының чоогунда турар шеригнерни көргүскен дүрзүлер база бар.

Бо ышкаш (ону «Нью-Йорк таймс» солунга парлаан) карталарны америк солун-сеткүүлдер хүннүң-не парлап үндүрүп турар. Ол таварылга эвес-тир: Рейганның администрациязы революстуг Никарагуага удур ажык агрессияны белеткеп турарының барымдаалары хүннүң чыгыы билдинип турар.

«Тускай догуннаан ол күрүнеге удур дайын шагдала чоруп турар» деп, «Прогрессив» журналдың демдеглээни-ле чөптүг. Сандинисчи чазакты дүжүр октаарын «эрге-чагыргага келген хүнүнден эгелээш-ле. Рейганның администрациязы бодунуң соруглазы кылып алган» деп. «Латин Америка талазы-биле соңгуамерик конгресс» деп хөй-ниитиниң шинчилел төвүнүң удуртукчузу Дж. Блэк СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан.

АКШ-тың Никарагуада шериг холгаарлаашкыны сөөлүг үеде улам кедереп турар. Төп-америк девискээрге америк тактиктиг бомбалакчы ужар түүлдү ажыглаарының планнарын нтабтар начальниктериниң комитеди түүлдүгүзүнген деп билдиие берген. Гондураска чаа улуг шериг баазаларын тударын улам дүргедедип турар, америк дайынзырактар ол чуртту халдаашкын кылырының плацдармы кылып алганы билдингир апаран. Гондурастың девискээринге, а ол ышкаш Пуэрто-Рикога болгаш Кариб далайга Пентагонуң үзүк-соксаал чокка эрттирип турар шериг маневрлары интервенцияның улуг хемчээлдиг кол белеткели, репетициязы болур хире. Вьекес деп Пуэрторико ортулукка десантыларны чогум-на ынчангаш дүжүрүп турар, а ол дээрге Гренадаже чаза булгап киреринииң соөлгү тодарадышкынын кылган чер болгай. Эн-би-си телекомпаниязың дыңнатканы ёзугаар алырга. Манагуада АКШ-тың элчин чери шериг үениң чурумун ёзугаар ажылдап эгелээн. Ол дээрге «Никарагуаже халдаашкын шуут-ла чоокку үеде болурун» хереченлеп турар деп, ук компания санап турар.

Интервенцияга белеткенип тура, Вашингтон кымны-даа херекке албайн, делегей эрге-дүрүмнериниң нормаларын каржызы-биле хажыдып турар. Шериг күжү, «аар моңгун» политиказы — хоойлу-дүрүмнүг болгаш «чурумнуг» рейгачты үнелели ол болуп турар. Делегей эрге-дүрүмүн, гитлержи практика-биле демей кылдыр, кара туразында, тергиидекчи ёзу-биле тооп көрбейн, АКШ-тың чазаа баштай Гаагага Делегей судунуң (аңаа АКШ-тың никарагуа порттарны миналап турарының дугайында айтырыгны көөрү-биле киирген турган) юрисдикциязын хүлээп көөрүнден шуут ойталаан.

СОҢГУ ЧЕРНИҢ БАЙЛАА

Тундраның чурттакчы чон чок Таймыр районунда — Аян хөлдүң чоогунда Плато Путорак төпте — кылыкы Соңгу чүктүң Көдээ ажыл-агыйның эртем-шинчилел институдунуң эртем ажылдакчылары ажылдап эгелээн. Чуртта Соңгу чүктүң черлик ивилери хөй, дириг амытаннарның болгаш куштарның ховар дээш хевирлери бар, чедери берге бо чер эртемденнерниң кичээнгейин хаара туда берген.

Хөй санныг өөр-өөр ивилер ам кыштаг черлерден чайгы одарларже — Соңгу доштуг океанның эриктериниң чоогунче көжүп эгелээн, Ивилериң кыштаглаашкынны канчаар эрткени эртемденнерни сонуургадыҥ турар. Ол шинчилелдерге үндезилээш, бойдустуң байлаан төптүг ажыглаарының болгаш ону моон соңгаар сайзыраңгайжыдарының талазы-биле хемчеглер ажылдап кылдынары көрдүгеи.

Делегейниҥ Кызыл дептеринде киир бижиттингеи толсторог-кошкарлар Платода бар. Орлан-белохвост, кречет дээн чижектиг ховар куштарның үялары шинчилел кылып барганнарның кичээнгейи чок артпас. Специалистер оларның учёдуи тургузар соругалыг.

Эртемденнериҥ шинчилелдериниҥ соонда тургустунар сүмелер бо чылын ажыттынары көрдүгеи «Путоран» заказникти ҥ ажылдакчыларының ажыл-чорудулгазынга удуртулга болур. **Р. ГАЛЛЯМОВ,**
СЭТА-ныҥ корр.

Норильск, Красноярск край.

⊙

ШКОЛАГА БЕЛЕТКЕП ТУРАР

Школа программазында бо экзамен чок. Ындыг-даа болза «Октябрьның 12 чылы» совхозтуң Алтай суурунуң школачылары аңаа бүгү тала-биле белеткенгеш, оларга тускайлап көрдүгеи участокка часкы тарылганы агротехниктиг хуусаада чорудуп, экзамения кончуг эки дужааган.

Тус черниҥ он чыл школазының башкылар коллективи көдээ ажыл-агыйның кадрларын белеткээриниҥ улуг кичээнгейин угландырып турар. Школа мында көдээ кадрлар белеткээр топ болу берген деп чугаалап турары таварылга эвес. Доозукчуларның хөй кезии төрээн черинге ажылдазары-биле күзелдин-биле артып каап турарлар. Школа биле совхозтуң аразында дугуржулгалыг кады ажылдажылга, харылзаа ажыл-агыйга кадрлар белеткээр айтырыгны чогумчалыг шинтпирлээриниҥ идиглиг болган. Совхозтуң специалистериниҥ удуртулгазы-биле уруглар, оолдар механизаторлуң, малчының, суггатчының, ногаажының мергежилии чедип ап турар. Школа — өөредилге бүдүрүлге бригадалыг, уруглар күш-ажылчы башкыларга дэдыгыышкыны аңаа ап турар. Совхозтуң директиязы уругларга тарылга шөлүн ангылап берген болгаш чаа техниканы оларга быжыглаан.

⊙

ААС-КЕЖИИ ДЭЭШ

Новосибирскиниҥ «Өг-бүле болгаш өгленишкин» консультация төвүүнүң ажылдакчылары аныяк ог-бүлелерни аңаа эртжеп бирги кичээлче чалаан. Өг-бүлеге маргылдаалыг айтырыгларның тургустунуп келириниҥ дугайында чугаа болган.

— Маңаа эртин турар ужуражылгаларның кол соругазы —ог-бүле тутқан аныяктарның бот-боттарын хүндүлежип билириҥе өөредири. Хоорайның чурттакчыларыҥ ог-бүлезин камгалаар, оларга эмчи болгаш өске-даа чамдык айтырыгларны шинтпирлежириҥе дуза чедирерни көрүп турар бис — деп төптүң эргелекчизи Н. Пискарева чугаалап турар.

Консультация төвү амгы үениҥ аппаратуразы, техниказы-биле дериттинген. Ие болурунга белеткениҥ турар херээженнер эмчилериҥ доктаамал хайгааралыында. Ийнс уруг бөжүүр нелер специалистериҥ онзагай хайгааралыында турар. Шын, эрте тургустунган диагноз аваны эмчиге баш бурунгаар чыттырып алыр арганы берип турар, төптүң специалистериниҥ арга-сүмезн-биле оларның бажыцынга ог-бүлениҥ база бир кежигүннерни хүлээп алырынга таарымчалыг байдал тургустунар.

«Өг-бүле болгаш өгленишкин» консультация төвүүнүң ажылдакчылары ог-бүле тударын шинтпирлеп, дугуржуп алган аныяктарга болгаш башкыларга, уруглар ясли-садтарының кижизидикчи башкыларынга лекцияларны номчуп турар.

В. ЕЛЬМАКОВ,
СЭТА-ныҥ корр.

Новосибирск.

ЧАЛЫЫ ЧЫЛДАР УТТУНДУРБАС

Ойрот - Тураже

(Эгези № 116 «Шында»).

Ол күзүн Аревэ кожкомундан элчи келген.

— Силериҥ уруунар санга кончуг шыырак болган-дыр. Ону бухгалтер сургуулунга өөредири-биле Кызылче чорудар чүве-дир —деп бо-ла. Кызылче хапкан мен.

Шупту кожуунардан келген улустуң хоорайның хем кыдыында улуг хүреҥ-бажыңдээр бажыңга чыыпкан. Ол ам «Шын» солуи редакциязының бажыңы хире-дир. 75 кижи болдувус. Байдалдың байырланчыы-даа кончуг. Ногаан пөс-биле шып каан столда даргаларның бирээзи турул келгеш, тускай догуннаан аныяк республикага национал кадрлар херек дээрзин тайылбырлады. Ол үеде кижиниҥ чаа чүвеге сонуургалы дыкала улуг. Удуртукчуларның чугаалаан сөс бүрүзү кижиниҥ угаанынга таҥмаланып каар чүве-ле болгай. Республиканың ажыл-агыйын делгередип, сайзырадыр баштайгы кадрлар болур силер дээрге, бис дыкала чоргаараан бис. Бисти Совет Эвилелиниҥ аҥы-аҥы хоорайларынга өөренир кылдыр хуваапкан. Мен Алтайның Ойрот-Тура (Амгы Горно-Алтайск) хоорайынга садыг сургуулунга өөренир болган мен. Бисти ол-ла хүреҥ-бажыңга чурукка тырттырган, паспорттар кылып берген. Оон доразына тус-тус өөренир черлериниҥ черлеринче аттаныпкан бис. Мээн кады чоруткан эштерим оон мурнунда Кызылга, кожуунар төптеринге ажылдап турган, аныяк-даа болза, шору караа ажый берген улус — Монгуш Надажап, Дембирел, Саакпан, Кунчуваа, Баазан, Владимир Сенгнижик суглар менээ дузалап, бо-ла сургап, чүү-хөөнү айтып бээр турганнар. Мен пионерге чаа кирген болгаш галстуумну хөлчок үшелээр, ону баглавышаан турган мен.

— Галстугумну канчаар мен? — деп, Надажап акыйдан айтырдым.

— Галстугуң баглап ал, пионер кижи ажырбас чоор — дидир. Ынчалдыр-ла галстугум баглап алгаш, Ойрот-Тура хоорайга чеде бердим. Бисти уткуп келген дарга:

— О, пионерлер безин келген ышкажыл — деп, чаптап турган. Ол бистиҥ башкывыс Суразаков деп алтай башкы болган. Өөренип кирипкен бис. Надажап акый бо-ла бисти чыып алгаш, кызып өөренир, еске черде келген улус нам, чазаавыстың адын ыкпас ужурлуг бис деп, чагыпсургаар турган. Шынап-ла, шупту кызып өөренип турган бис. Хөй-нинти ажылынган-даа чыда калбайн турдувус. Мен ынчан алтай уруглар-биле таныжып алгаш, дораан алтайлап өөренип алган мен. Чүге дээрге алтай дыл тыва дылга дыка чоок чораан. Мээң ынчангы өштеримниҥ бирээзи Маша Боканаковна соолүнде башкы институдун дооскаш, бистиҥ аайывыс-биле Тывага чедип келгеш, школаларга ажылдап, тыва уругларны орус дылга өөредип турган. Кыштадыр өөренгеш орус дылга база шору апарган бис. Чайгы дыштанылга келгеи. Чамдык шору улустар Тываже чанып, чамдыызы Алтайның аҥы-аҥы ажыл-агыйларынга ажылдап чайлаан. Мени база өске бичии эштеримни Катунь, хемниҥ эриинде М. И. Калинии аттыг пионер лагериҥе дыштандырып каан. Ол чайын лагерьге Михаил Иванович Калинии аалдап келген. Аныяк салгал чурттуң келир үедеги ээлери. Ынчангаш төлептиг кылдыр озер, өки өөренир, хөйүү билир ужурлуг деп ол чагып турган. Михаил Иванович байырлажып чоруп тура, бистиҥ холдарывысты тутқан Ынчан лагерь директору менн Тывадан келген деп чугаалаарга Михаил Иванович сонуургаан хире, менден хөй-ле чүве айтырган. Мен хейде-ле девидээр дээш канчаар харылаанымны билбээн мен. Оон чүгле орустан эки чугаалаардыр сен дээнин утпаан мен. Ынчан өөрүм мени орустап, алтайлап, тывалап-даа турдуң дээр чораан.

Кызымак өөредилге, күш-ажыл-биле долдунган хүннер биллиртпейн эртип турган. Практика үези келген. Мен Алтайның Ускан аймаанга сельпога практикам эрттирдим. Бухгалтерлээриниҥ аҥыдя, хөй-нинти ажылынга киржип, алтай дылга беседа, информация кылып, госпелес кежигүнүге дыка хөй улустуң киирип алдым. Практика төнерге хоорайже уурук-суурук чаныпкан бис. Ол үеде Алтайга транспорт база-ла өки сайзыраваан турганындан төп-биле арыжары берге турган. Чамдык сургуулдар хөлге тыппайн ийи-үш хондур чадаг кылаштажып, чамдыктары аътка ушкажып чедип кээп турган. Шуптувус практиканы эки эртиргеш, техникумвуска чыглып келдивис. Чүгле Дембирел деп эживис келбээн болду. Ону канчап барган ирги деп арай дүвүреп, Катунь хеминиҥ эриинге кылаштажып чор бис. Чиик кара машина хап эртип чыдыр. Көөрүвүске ол машинаның артында күу кижи чыпшына берген чор. «Машина артында кижи чыпшына берген чор!!»—деп алгыржы-лээ бердивис. Машина таптыг-ла дең өрү үнер черге оожумнай бээрге, демги кижи зоорулгаш, чүглүп бады келдт. Машина доктаавайн-даа караш диди. Черде чыткан кижиге халыып чеде бердивис. Ол бистиҥ эживис Дембирел болган. Оон хол-буду көжүп калган. Арта-ла күскээр чүве болгай. Эживистиҥ довурак-доозунуи аштап, секпередиҥ алдывыс. Ол төптеп элээн ырак черге практикалап турган. Дедир чанар хөлге тыппайн, даргалар машиназыныҥ соодан халбактаныҥ чедип келгени ол болган.

Өөредилгениҥ үш чылы биске амыр эвес эрткен. Бергелер хөй турган. Ынчалза-даа чырыкче чүткээн хензиг сигеннин кадыг хөрзүүнү үттеп үнүп келири дег, бергелерге торулбаан бис. Чүге дээрге бистиҥ сорулгавыс чырык, бисти төрээн Тывавыс манап турар. Дүргиже аныяк республикавыстың хөгжүлдезиниге үлүг-хуувусту кылыр дээш четтикпейн турган бис.

Ойрот-Турага сургуул доосказ, Тывавыска ээл келген бис. Нам, чазаавыс дергалзары бисти чылыы-биле үгкүп, байыр чедирип турган. Чаа доосканнарны кожуунарга хуваатылапкан. Мен Тес-Хем кожууну баар болган мен. Аалче чангаш, каш хонук дыштанып алгаш, ол кожуунче хапкан мен. Кожуунуң саң-хөө килдизинге чартык чыл хире ажылдап турумда, мени Кызылче келдиртипкен. Самагалдайдан Кызылга чедир тевe мунуп алгаш келдим. Тевe мунуп өөренмээн кижиге берге-ле чүве чораан. Кызылга келиримге мени Тыва Төп Коопка (Тувишенкоон) товароведтедип каан. Кандыг-даа ажылды дагзырга, кижи ону улуг идегел-дир деп болап, улуг күзелбиле хүлээп алыр чүве болгай. Ол ажылды кылып көрбээн-даа болзумэа, кады ажылдап турган өөрүм Юневич. Дитяның суглариың дузазы-биле дораан өөренип апкан мен. Ынчан хөй-нинти даалгазы күүседири шуут-ла дээ-кежик болур чүве. Бот-тывынгыр ураи үүл, спорт — бистиҥ амыдыралывыстың чарылбас кезээ турган. Ынчан чаа-ла ажыттынган өөредилге комбинадының сургуулдарыңа танцы бөлүмү башкылап турган мен. Спортчу маргылдааларыны организастажып турдум. Дараазында чылын Совет Эвилелиниге өөренир сургуулдар-биле кады Москваже хапкан бис.

С. ЧИМИТ.

(Уланчылыг).

БУЛУТТАР АДААНДА МАГИСТРАЛЬ

Соңгу-Осетин АССР-ниҥ девискээринде Транскавказ автомагистральның доостур шинтпирлиг үе-чадазы эгелээн. Кол Кавказ сыныи өттүр тоннель кастынган.

Соңгу болгаш мурнуу аҥктерден бот-боттарынга утказтур кел чыткан тудуг отряттарынга сөөлгү бо тоннельди казары эң берге болган. Тоглап турар довурактың метр бүрүзүи, соок суг аттыгын турда, дүргеи бетонпаары негеттинип турган. Ынчалза-даа амгы үениҥ чер үттээр чаа аргаларын чөп ажыглаалыидан болгаш техниканы эки башкарганындан тудугжулар оны үезинде ажыглалга киирген.

Чер адаанның кол одуун бетонпаары-биле чергелештир Кавказ сыныиың ийи талазында ам туттунар оруктуң шалыпкыны-биле кылып өгелээн. Оруктуң хөй цезии асфальт-бие шыптынган, ону бо черниҥ байдалыңа таарыштыр кылган. Кашпалларда чалдарны, көшкеге удур камгалалдарны, чуулбас кылдыр тургускан дериг-хереклелдерни тургускан. Шапкын хемнер кежилдир көвүрүглер шаарарын кестүп турар.

Чаа магистральды бүдүн чыл дургузунда ажыглаар. Дагларда аргыжылга мооң соонда экижнир болгаш РСФСР-ден Закавказьеже орук беш чүс километрге кызырлыр, чүктериниҥ сөөртүлгези чиигээр болгаш дургедээр. Төп Кавказтың байлак бойдус курлавырларын чөп ажыглаарынга оруктуң ужур-дузазы улуг.

ЧУРУКТА: Транскавказ автомагистралының белеи участогу.
Р. ДИКАНЫҢ фотозу.
СЭТА-ныҥ фотохрониказы.

Шыдыраа

КАЙЫЗЫ ТИИЛЭЭР ИРГИ?

Паркче дыштаныр хуи
Базып киргеш, эскерицер:
Чайгы шагның чараш өңү
Сесерлиивис каастап
турар.
Сагыш-сеткил омакшыдып,
Сериин салгын ойнап
турар.
Көвүргеден сутже ээгип,
Көре каапкаш, магадаар
сен:
Арыг сугда өөрлүг кундус
Амыр-шөлээн эштип
чоруур.
Өске черден ында-хаая
Өдүректер четкилеп кээр.

⊙

«Чодурааның салбак чечээн
Чоон чаъшка дөмейлээр
бис».

М. КАЛЧАННЫҢ болгаш
В. КАРА-САЛДЫҢ фото-
этюдтары.

Анатолий Карпов бе азы Гарри Каспаров бе? Бүгү делегейде шыдыраага сонуургалдыглар делегейниҥ бирги чери дээш ол маргылдааны маиавышаан, ындыг айтырыгны салып, чогуур харыгны тыппайн турары черле маргыш чок боор. Удурланыкчыларның арга-шинээзи дең чыгыы деп болур. Карпов-даа, Каспаровдаа бүгү талалыг санап көөрге, эң тергиин дээн гроссмейстерлер, бөгүн бар эң шыырак, эң эки ойнап турар шыдыраачыларны ажып, усчок мурнап турарлар.

Совет шыдыраа школазының ол ийи шылгарангай төлээлекчилериниҥ аразында маргылдаа делегейниҥ бирги чери дээш тулчуушкуннарның төөгүзүнде эң-не солуну боон чадавас. Бир талазындан төөгүде эң-не турум эки оюнуг делегей чемпиону Карпов бодунуп назы-харынын, угаанбодалының эң-не бедиидe— 33 харлыг. Сөөлгү тос чылдың дургузунда ол эң бедик деңнелге кайгамчык чедишкиниҥ турум оюнну көргүзүп келген. Өске талазында — Каспаровтуң чайынаичак аныяк салымчааяны, аныяк-даа болза, оолбиле кады быжыглы дадыккан салым-чааяны. Чоокка чедир бакужу гроссмейстериниҥ салыглары ханы, оптуг бодалдыы, оюнныҥ ортузунга чидиг хөөнүбиле, эгелээрде тодаргай чаа бодалдары-биле ылгалып турган. Ынчалзажок сөөлгү удаада Корчной болгаш Смыслов оларбиле маргылдааларында ол оюнныҥ төөгүзүүге ханы уран аргалыын, харык чок-даа болза, бичик-ле артык талазын ажыглап билирин көргүскен. Ам 21 харлыг гроссмейстер бодунуң артык талазын ажыглаарына делегей чемпионундан дулавас.

Ол бүгү ам болур маргылдааның дең байдалдыг эртерин көргүзүп турар. Ынчалзажок билдинмес талалар эңмежок. Чүге ындыгы? Чүл дээрге удурланыкчыларның угаанбодал, салым-чаяан деңнели дөмей-даа болза, шыдыраачы уг-шин, аян-шинчизи аҥы-аҥы.

Карпов бодунуң шуут ботгускайлаң шыдыраачы үгшиин бадыткавышаан, мээң бодап турарым-биле, шылгарангай дээш чемпионнар чораан Хосе Рауль Капабланка болгаш Михаил Ботвинник оларның эң дээре шыиарларын, аян-шинчизин сиигирген дег. Капабланкага Карповту ооң турушту тергиин өттүр көрүп, шын көштерни шилип билирги домейлештирип турар. А Ботвинник-биле — оюнуҥ эгезинге үидезилелдиг, сайгарылталыг хамзарылгазы, бодунга ыяк негелделиҥ, амыдыралга, иинти чурттаалтага сагылга-чурумнуу дөмей.

Каспаровтуң шыдыраачы иштики сагыш-сеткили база-ла онзагай, бот-тускайлаң талалардыг-даа болза, дөмейлешкэ дег мурнукулардыг. Оиу амдаа сураглыг болуп артышаан чоруур Михаил Таль базы Роберт Фишер олар-биле болгаичок дөмейлей бээр чүве. Каспаровтуң оюнунда, Тальдыиига дег, соксаал билбес дөстүнмес чорук, америк гроссмейстериниң дег, хандыр бодап, шиидээттингеи көштер кады демнешкен.

Карпов оюнуҥ эгезинге канчаар ойнаарын шагда-ла бодунга шилип аиган. Агы-биле ол албан удуп алырынче кезээде чүткүүр кара талага баргаш, кончуг быжыг камгалалды тургузуп, хайым кылырындэл-даа ойталавас.

Каспаровтуң оюнну эгелээри кандыг-даа яизы-бүрү аргаларлыг. Хөлчок идепкейлиг, чүгле агы-биле эвес, каразыбиле-даа ойнаап, дидим, Фишер биле Таль дег, хамык чүвени артынга каапкаш, халдап болур.

Карпов шыдыраа хөлүнге демиселди далаштырбас, уран арга-биле шяк белеткеп алырын бодаар, оозу шыдыравчыларга шуут үлегер апарган. Бүгү турушту таарыштырып алгыжеге шиитпирлиг халдаашкынче черле кирбес.

Каспаровтуң хепертен кандыг-бир шиитпир тып алыры бо-ла таваржыр. Маңаа Смыслов-биле маргылдааның үшкү салыын чижек кылдыр адап болур. Баку чурттуг гроссмейстер оюи орту кирбээнде-ле, бодунуң туружун ам-даа таарып, быжыглап алыр аргалыг ора-да, оюнну хепертен төнчүже шилчидер деп шиитпирлей каапкан. Херек кырында ол шиитпир чогум эң эки эвесдээ боон чадавас. Ынчалзажок ол көрдүмээн чаа план Смысловка бир аиры салдарлыг болган. Ынчап баар боор деп бодаваан Смыслов чедир сайгарып, бодунуң оюнуи тыпайн барган болгаш уттурар турушче кире берген.

Каспаров ыиай-бээр чылдырып туруп бээрииге черле хөнүү чок, өптиг болу бээри билек-ле удурланыкчызының туружуи чаза шаап, шургун киреринче кызыдар, өки туруш азы идепкейлиг оюи алыр дээш бодазын, оолдарын-даа артыкка кааи бээриидеи сезинмес.

Каш сөс-биле чугаалаарга, чогаадыкчы угаан-бодал талазы-биле бот-боттарынга шуут удурланышкак, амгы шыдыраа үзелдери болгаш уран аргазыбиле кайызы-даа четчир чепсегленген ийи шыдыраачы ботботтарынга удур олуруптар. Ынчангаш маргылдаа ийи аиы-цаи турганындан төп-биле арыжары берге турган. Чамдык сургуулдар хөлге тыппайн ийи-үш хондур чадаг кылаштажып, чамдыктары аътка ушкажып чедип кээп турган. Шуптувус практиканы эки эрттиргеш, техникумвуска чыглып келдивис. Чүгле Дембирел деп эживис келбээн болду. Ону канчап барган ирги деп арай дүвүреп, Катунь хеминиҥ эриинге кылаштажып чор бис. Чиик кара машина хап эртип чыдыр. Көөрүвүске ол машинаның артында күу кижи чыпшына берген чор. «Машина артында кижи чыпшына берген чор!!»—деп алгыржы-лээ бердивис. Машина таптыг-ла дең өрү үнер черге оожумнай бээрге, демги кижи зоорулгаш, чүглүп бады келдт. Машина доктаавайи-даа караш диди. Черде чыткан кижиге халыып чеде бердивис. Ол бистиҥ эживис Дембирел болган. Оон хол-буду көжүп калган. Арта-ла күскээр чүве болгай. Эживистиҥ довурак-доозунуи аштап, секпередиҥ алдывыс. Ол төптеп элээн ырак черге практикалап турган. Дедир чанар хөлге тыппайн, даргалар машиназыныҥ соодан халбактаныҥ чедип келгени ол болган.

Өөредилгениҥ үш чылы биске амыр эвес эрткен. Бергелер хөй турган. Ынчалза-даа чырыкче чүткээн хензиг сигеннин кадыг хөрзүүнү үттеп үнүп келири дег, бергелерге торулбаан бис. Чүге дээрге бистиҥ сорулгавыс чырык, бисти төрээн Тывавыс манап турар. Дүргиже аныяк республикавыстың хөгжүлдезиниге үлүг-хуувусту

„ТРОЙКА“

Бир-ле эртен эжикти кижи соктаан. Василий Григорьевич Перов эжикти ажыдыытарга, эргии кырында бүшкүүр таараачын кадай турган. Ол ыт чок, бөдүүн белекчигежиндагаа чуургалары ораап каан боошкунну сунгаш: — Оглукум — деп оожум сымыранмышаан, ыглап эгелээн. Адак соонда карааның чажын чодуп алгаш, чугаалаан. Элээн каш чылдар мурнунда мээң оглумну чураан болгай силер, оглум эрткен чылын аараат өлүп калган. Үп-савын садыпкаш, кыштыи өттүр ажылдаш, акша чыып алгаш Васямны чураан чуруктуи садып аар дээш келдим дээн.

Чурукчу ам-на сактып келген. Тверь заставазының чоогунга бодап алган чогаалынга таажыр (натура) кижи дилеп чораан, ынчан апрельдиҥ аяс хүнү турган. Орук дургаар мөргүлчүлер болгаш ажылчынар байырлал соонда хоорайже ажылдаары-биле чоруп органнар. Кыдыгда дыштанып олурган үлус аразында бичии оол эдертип алган тараачын херээженни эскерип каан. Оон чогаалынга ылап-ла мындыг оолдуң овур-хевири херек турган. Авазындан мен бо оолду чуруп ап көрейи деп дилээн. Василий Григорьевич оолду чуруп турар аразында херээжен бодунуң мунгараичыг дуглуяк ядыы-түренги амыдыралының, ашаан болгаш уругларын хөөржүдүп каааның, артканна чаңгыс оожургалы — Васенька дээрзин төөгүп олурган.

Чааскаанзыргай, улугзуг херээжен ам база катап оон мурнунда бо турган. Чурукту садып алыры-биле эвээш, чегей (аңшаны) хөрецгини чыып алгаш келгени бо.

Сеткил-сагыжындан дүүрээн чурукчу: «ол чурук ам менээ хамзарышпас, ону сураглыг чуруктар чыыкчызы» Третьяков садып алган болгаш ам ооң галереязында турар деп тайылбырлаан. Эртенгиниҥ 9 шак үезинде ол херээжении чурукчу боду Третьяковкага чедире берген. Залче чүгле кирип келгеш-ле, кадай дис кырында олура дүшкеи. Ол бодунуи Васязын танып каан. «Тройка» деп чуруктуң мурнунга элээн каш шактар иштинде ынчаарла туруп-ла турган.

...Үш уруг сөөлгү күжү-биле дең кырынче суглуг аар досказны сөөртүп чадап турган. Харлыг дүүү эзегиштелдир бөөлденип, оолдарның элеп калган самдар хептерии өттүр хадып, ындында-ла оожум, шимчеп чадап чораан уругларны доктаадып турган. Күштүг хаттап болгаш аар чүктен, тыныжы бачыдап, аастарын ажыдып алган, бүгү-ле күжүи күжениҥ чорааннар. Эртип чыткан бир-ле бүлүнүг кижи дузалажып, шанакты туружундан чылзы итчиптери безии берге болган. Уругларның шаа төнүп турупкан, кыдыында уругнуи хүреҥ арыичыгажы чаш кижизиг эвес, чалчин үстүп, каректары хагдыичак апарган. Солагай талазында оолдуң күжү тонуп, ырбыскын дурт-сыны улуг тон иштинде эглиннээн, мойиу ийинче халаңайнып шөйлү берген. А Вася бо-дур. Аиы куу, тыныжы үзүктелчек. Ам-на шаг болганда ол херээжен кижи чурукчуже көрүнүп келген. Элдепкайгамчык, хуулгаазын уран чүүлге, оглунуң овур-хевирии хевээр (олчаан) арттырып берген кижиге өөрүп четтиргении илереткен чаштары каректарында сыстып келген. Ол Василий Григорьевичиге черге чедир мегейгеш оожум үүп чорупкан. Ол шактарда Перовка аажок өөрүнчүг болган.

Д-С. ООРЖАК,
чуруга башкызы.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, дагларга өл хар чаар. Барыын чүктен хаттың дүргеии секундада 9—14 метр.

Дүне 3—8 градус, хүндүс 11—16 градус чылыыр.

Кызылга бүргеп, аязыр, бире чаъстаар. Барыын чүктен хаттың дүргеии 9—14 метр, хүниүң ийиги чартыында соңгу-барыын чүктен хаттың дүргеии 15—20 метр чедер.

Дүне 6—8 градус, хүндүс 13—15 градус чылыыр.

Тыва АССР-ниҥ Чогаалчылар эвилели болгаш ВЛКСМ-ниҥ Тыва обкому бо чылдың май 24-те тайбың фондузунга

ШҮЛҮГЛЕЛ КЕЖЭЭЗИ

эрттирерии чарлап тур.

Кежээге сураглыг болгаш аныяк шүлүкчүлер, артистер киржир.

Кежээ 19 шакта эгелээр.

Билеттерии театрның кассазында садып турар.

телевидение

МАЙ 23-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — ССРЭ-ниҥ көдээ ажыл-агый министриниҥ оралакчызы, Совет Эвилелиниҥ маадыры Б. А. Рунов-биле школачыларның ужуражылгазы. 9.35 — «Государственная граница». Уран-чечен телефильм. Үшкү фильм — «Восточный рубеж». 1-ги сериязы. 10.50 — «Аянчорукчулар клуву». 11.50— Медээлер. 11.55 — 14.15 Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Чонга ажыктыг болур». Документалдыг телефильм. 15.05 — ССРЭ-де делегейниҥ музыка фестивалындан № 2 концерти. 15.50 — Бистиҥ корреспондентилериивис чугаалап тур. 16.20 — «Стадион бүгүдеге». 16.50 — «Он алды хардан өрү». 17.35 —«Камналга бригадага төрүттүнер». Узбек ССР-де автомобиль транспортун камныг ажыглап турарының дугайында. 18.00 — «Школа реформазы». ССРЭ-ниң АМП-ниҥ президентизи М. И. Кондаковтуң илеткели. 18.30 — Москва областының Видное хоорайының кокс-газ заводунуң Культура бажыцының орус улустуң хөгжүм хереселдериниҥ оркестриниҥ концерти. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00— Свидвейге делегей маргылдаазы. 19.15 — «Книги болгаш хоойлу». 19.45 —«Государственная граница». Уран-чечен телефильмниҥ премьеразы. Үшкү фильм — «Восточный рубеж». 2-ги сериязы. 21.00—«Ye». 21.35 — «Рерих». Документалдыг телефильм. 21.45 — Неделя дургузунда спорт. 23.15— 23.35—Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.15 — «Дангыраанга шыычы». Документалдыг телефильм. 8.35; 9.35—География. 7-ги класс. ССРЭде бойдус камгалалы. 9.05; 13.10 — Немец дыл. Өөредилгениҥ бирги чылы. 10.05 — ПТУ сургуулдарыңа. Төөгү. В. И. Ленин «Бистиҥ хүннеривистиҥ кол сорулгазы». 10.40; 11.40 — М. Сервантес. «Дон Кихот». 6-гы класс. 11.10—«Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 12.10 — Совет чурулга уран чүүлү. В. А. Фаворскойнуң мастерскаязынга. 13.40— Юхан Смуул. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажыл-чорудулгалының арыннарындан. 14.25— Школачыларга хлеб дугайында. 15.05 — Медээлер. 15.10—18.00 Чапсар. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Школа амыдыралы». Кызылдың школачыларының чайгы күш-ажылчы улдуңга белеткели. 18.45 — «Делегей байдалының допчулалы». 19.00 — «Азия төвү». 19.30 — Телефильм. 19.45— Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Василиса Прекрасная». 20.15—В. Моцарт. Үш вальс. 20.25 — «Тайбың болгаш аныяктар». 21.00— «Ye». 21.35 — «В добрый час». Уран-чечен фильм. 23.15 — 00.05 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Кайрат» — «Днепр». 2-ги оюн.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

МАЙ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Киносборник» № 1 9.30. «Владыка судьбы» 10.50, 13.40, 16.30, 19.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Этот негодяй Сидоров» 9.00, 10.30. **«Принц и нищий»** 12.00, 14.00, 21.00. **«Волчья яма»** 16.00. **«Признать виновным»** 18.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Семён Дежнев» 15.00, 17.40, 19.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Берегите мужчин» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» ТЕАТР: «Выстрелы за деревней» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

Редакциияның адреези: 667000 Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоилары: Редакторлуң 2-24-63, редакторлуң оралакчыларының 2-35-24, 2-25-54, харылсалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетвур кылдыстериниҥ 2-31-75, продаганда болгаш совет тургузуу кылдыстериниҥ 2-37-13, чагаа кылдызиниҥ 2-41-27, информациял кылдызиниҥ 2-20-60, культура кылдызыныҥ 2-23-54, көдээ ажыл-агыйның кылдызиниҥ 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солуи келбейл баргаида 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1069.

Тыва АССР-ниҥ Ном үндүрер чер, полиграфил болгаш ном садыының херектериниҥ талазы биле күрүне комитединиҥ типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00406